

Werkboek gesprekken over gelijke kansen in het mbo

februari 2024

Gelijke kansen mbo: Werkboek gesprekken over gelijke kansen in het mbo

Vooraf

De Rekenkamer heeft onderzoek gedaan naar het probleem dat studenten in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) niet allemaal evenveel kans hebben om tot goede schoolprestaties te komen.

De minister van OCW heeft de afgelopen jaren verschillende maatregelen genomen om de kansengelijkheid voor mbo-studenten te verbeteren. We wilden weten in hoeverre deze maatregelen – en de budgetten die de minister daarvoor inzet – daadwerkelijk bijdragen aan kansengelijkheid voor mbo-studenten.

We hebben daartoe niet alleen het beleid van de minister bestudeerd, maar ook gekeken naar de situatie in het mbo zelf. Voor dat laatste deel van het onderzoek hebben we gegevens geanalyseerd die de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) bijhoudt over de instroom, doorstroom en uitstroom van mbo-studenten. Aan de hand van die gegevens konden we vaststellen of er een relatie bestaat tussen de achtergrondkenmerken en thuissituatie van studenten en hun onderwijsresultaten.

We hebben ook gekeken naar de praktijksituatie op de scholen. Daarvoor hebben we 7 mbo-scholen bezocht. Bij deze mbo-scholen hebben we gesprekken gevoerd met studenten, docenten, (beleids)medewerkers, bestuurders en werkgevers die stages en leerbanen bieden aan mbo-studenten.

Met ons onderzoek bij de 7 mbo-scholen wilden we het antwoord vinden op de volgende hoofdvraag:

Wat doen de besturen van de geselecteerde mbo-scholen om kansenongelijkheid in de praktijk te verminderen? Wat levert dit op en hoe ervaren docenten, medewerkers, werkgevers en studenten dat?

Bij de beantwoording hebben we de hoofdvraag opgesplitst in twee deelvragen:

- Welke oorzaken van kansenongelijkheid ervaren studenten, docenten, medewerkers en leerbedrijven van de onderzochte mbo-scholen in de praktijk?
- Wat zou er volgens studenten, docenten, medewerkers en leerbedrijven van de geselecteerde mbo-scholen moeten gebeuren om oorzaken van ongelijke kansen te voorkomen of weg te nemen? Gebeurt dit ook, zijn hier bewezen goede voorbeelden van en zijn ze hierbij actief betrokken?

De gesprekken die wij hadden met alle betrokkenen, hebben we op verschillende manieren gevoerd:

- De gesprekken met bestuurders, beleidsmedewerkers, leden van ondersteunende teams en werkgevers hebben we gevoerd aan de hand van een gestandaardiseerde vragenlijst gebaseerd op de onderzoeksvragen.
- De gesprekken met studenten en onderwijsteams (met daarin docenten en medewerkers die studenten begeleiden en ondersteunen) hebben we gevoerd aan de hand van een methode die we verderop in dit werkboek nader toelichten. Deze methode heeft het mogelijk gemaakt om zowel verschillende perspectieven op te halen als rode draden uit de gevoerde gesprekken naar boven te halen.

Bij aanvang van het onderzoek hebben we bij elk van de 7 mbo-scholen in overleg een aantal specifieke opleidingen geselecteerd waar we gesprekken konden gaan houden. We kozen voor gesprekken bij 3 opleidingen wanneer de entreeopleidingen (niveau 1-opleidingen) door een afzonderlijke onderwijsteam werden verzorgd; in de overige gevallen kozen we voor gesprekken bij 2 opleidingen.

Bij de selectie van de opleidingen hebben we gezorgd voor spreiding over de landelijke clusters van mbo-opleidingen die de MBO Raad onderscheidt. Naast het cluster 'entreeopleidingen' gaat het om de volgende opleidingsclusters:

- Handel en Mode, Interieur, Textiel en Tapijt;
- ICT en Creatieve Industrie;
- Mobiliteit, Transport, Logistiek en Maritiem;
- Specialistisch Vakmanschap;
- Techniek en Gebouwde Omgeving;

- Voedsel, Groen en Gastvrijheid;
- Zakelijke Dienstverlening en Veiligheid;
- Zorg, Welzijn en Sport.

We hebben bij de selectie van opleidingen ook rekening gehouden met de beschikbaarheid van docenten, medewerkers en studenten om bij te kunnen dragen aan ons onderzoek.

Wij publiceren dit werkboek omdat we inzicht willen geven in de manier waarop wij met studenten en onderwijsteams hebben gesproken over gelijke kansen. De gesprekken hebben ons waardevolle inzichten opgeleverd. Ook de deelnemende studenten en onderwijsteams waren enthousiast. Wij denken dat het belangrijk is voor mbo-scholen dat studenten en onderwijsteams ook in de toekomst blijven praten over kansengelijkheid. Het is een manier om ervaringskennis te ontsluiten. Dit geeft beter zicht op situaties waarin studenten te maken hebben met ongelijke kansen in het mbo en wat je daar het beste aan kunt doen.

De resultaten van ons onderzoek hebben we opgenomen in 2 rapporten. Deel 1 hebben we op 12 september 2023 uitgebracht, samen met een brief aan de MBO Raad en aan de besturen van alle door de minister van OCW bekostigde mbo-instellingen. Deel 2 is samen met dit werkboek verschenen op 14 februari 2024. Wij denken dat dit werkboek behulpzaam kan zijn bij het uitvoeren en evalueren van de maatregelen uit de kwaliteitsagenda's van mbo-scholen, met name op het onderdeel 'bevorderen van gelijke kansen'. Ook kan het werkboek behulpzaam zijn om inzicht te krijgen in wat werkt en in de praktijkwijsheid van studenten en onderwijsteams over welke maatregelen in welke vorm zouden kunnen werken.

Dit werkboek is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 1 zetten we uiteen hoe we gesprekken hebben gevoerd met onderwijsteams. In hoofdstuk 2 gaan we in op onze gesprekken met studenten. In de slotparagraaf van dit tweede hoofdstuk presenteren we 20 'voorbeeldsituaties', die tezamen een representatief beeld geven van de 310 gesprekken die we met studenten hebben gevoerd.

1. Gesprekken met onderwijsteams

1.1 Over de gesprekken

Onze gesprekken met onderwijsteams van mbo-opleidingen hadden tot doel om ervaringskennis op te halen bij docenten en medewerkers die studenten begeleiden en ondersteunen. Om goed zicht te krijgen op de problematiek, is het perspectief dat deze professionals vanuit de praktijk hebben op kansenongelijkheid binnen het mbo naar ons oordeel onmisbaar.

Voor het voeren van de gesprekken hebben we gebruikgemaakt van een *focus-groepmethode*. Dit betekent dat we met geselecteerde representatieve groepen gesprekken hebben gevoerd over één onderwerp (gelijke kansen), waarbij de deelnemers op elkaar konden reageren. Door toepassing van de focusgroepmethode konden we het aantal gesprekken beperken. Bovendien konden we op deze manier het gesprek faciliteren tussen docenten en andere medewerkers die studenten begeleiden en ondersteunen. Dat vonden we belangrijk, omdat het onderling uitwisselen van visies en ervaringen over (de aanpak van) kansenongelijkheid extra kennis kan opleveren.

De sessies vonden plaats op de locatie van de geselecteerde opleiding. Ze werden begeleid door minimaal twee onderzoekers van het onderzoeksteam van de Algemene Rekenkamer: 1 gespreksleider en 1 rapporteur. De groepsgrootte varieerde van 3 tot 10 deelnemers.

De deelnemers aan de gesprekken met docenten en medewerkers zijn in alle gevallen in samenspraak met de betreffende mbo-school geselecteerd. Vooraf hebben we de scholen gevraagd om een groep samen te stellen met docenten en medewerkers die rollen vervullen die relevant zijn voor de aanpak van kansenongelijkheid, zoals: vakdocenten, taaldocenten, burgerschapsdocenten, studie- (loopbaan)begeleiders en/of mentoren, stagebegeleiders, zorgcoördinatoren en examencoördinatoren.

Door de diverse samenstelling van de focusgroepen waren we in staat uiteenlopende ervaringen en perspectieven op te halen.

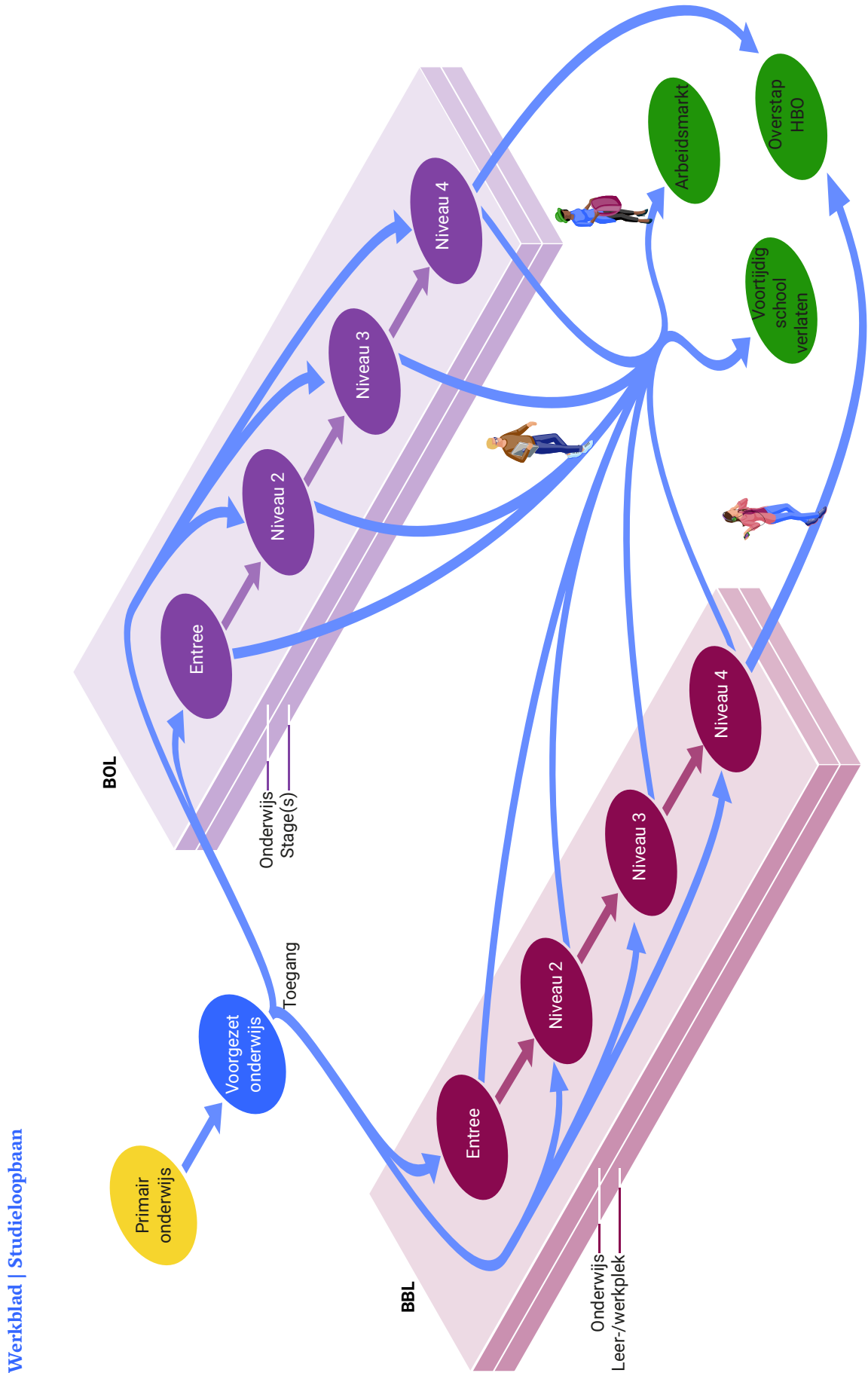
1.2 Over de methode – interactieve sessies

Bij aanvang van elk van de sessies hebben we uitleg gegeven over ons onderzoek en hebben we het doel van de sessie toegelicht. We hebben daarbij benadrukt dat in de rapportage over de uitkomsten van ons onderzoek geen tot individuen herleidbare informatie zou komen te staan. Daarnaast hebben we benadrukt dat de deelname aan het gesprek vertrouwelijk en vrijwillig was.

Tijdens de focusgroepsessies met docenten en medewerkers hebben we de onderwijsloopbaan van mbo-studenten centraal gezet. Aan de hand daarvan konden de deelnemers in verschillende rondes reflecteren op situaties die te maken hebben met kansenongelijkheid. Door het persoonlijke verhaal centraal te zetten, werden de gesprekken heel concreet en konden de deelnemers zich goed inleven. Zo ontstond een beter begrip van het soort situaties en/of beslismomenten waarin kansenongelijkheid aan de orde kan zijn, welke factoren hier mogelijk van invloed op zijn en wat hieraan zoal is te doen.

Tijdens elk van de sessies hebben we dus gebruikgemaakt van een schematische weergave van de onderwijsloopbaan van mbo-studenten (zie onderstaande figuur). Dit schema presenteerden we op een groot vel papier, met voldoende ruimte voor zelfklevende memoblaadjes waarop de deelnemers konden aangeven wáár in de loopbaan het risico op kansenongelijkheid reëel is. Zo ontstond tijdens de sessies een clustering van risicomomenten.

Figuur Schematische weergave van een studieloopbaan

In elk van de sessies stonden de volgende vragen centraal, die in 4 rondes zijn besproken:

1. Wat zie je als kansen(on)gelijkheid?
2. Waar in de onderwijsloopbaan zie je de grootste risico's op kansenongelijkheid?
3. Waar ben je trots op in de aanpak van kansenongelijkheid (door je team of mbo-school)?
4. Wat zou volgens jou beter kunnen in de aanpak van kansenongelijkheid en wie is daarvoor aan zet?

Omdat we alle perspectieven naar boven wilden halen, zijn we elke gespreksronde begonnen met het verzoek aan de deelnemers om hun antwoorden op deze vragen op één of meer memoblaadjes te noteren. Vervolgens vroegen we de deelnemers om toelichting te geven bij hun eigen antwoorden. Aansluitend konden we op basis van de antwoorden van alle deelnemers het gesprek voeren.

1.3 Verwerken en analyseren van de resultaten

De uitkomsten van de gesprekken met de onderwijsteams hebben we vastgelegd in gespreksverslagen en/of *mindmaps*, waarin we de beschreven memoblaadjes hebben gedigitaliseerd. We hebben de gespreksverslagen en/of *mindmaps* voorgelegd aan het onderwijsteam waarmee we spraken.

Vervolgens hebben we per mbo-school de gespreksresultaten samengevat weergegeven, geclusterd per onderdeel van de onderwijsloopbaan. Deze samengevatte tekst is binnen het voltallige onderzoeksteam van de Algemene Rekenkamer besproken, om de juistheid en volledigheid te waarborgen. Immers, de gesprekken met de onderwijsteams zijn door verscheidene leden van het onderzoeksteam gevoerd.

In het rapport *Op weg naar gelijke kansen in het middelbaar beroepsonderwijs. Deel 2: Wat zeggen data en praktijk?* hebben we de samengevatte uitkomsten van de gesprekken met de onderwijsteams gebruikt om de praktijk te laten zien. Op die manier konden we de praktijkwijsheden van onderwijsteams verbinden met de maatregelen en inzet van geld voor het bevorderen van gelijke kansen.

2. Gesprekken met studenten

2.1 Over de gesprekken

Onze gesprekken met studenten hadden tot doel om ervaringskennis op te halen bij degenen die een opleiding volgen aan het mbo. Om goed zicht te krijgen op de problematiek is ook het perspectief dat deze 'praktijkdeskundigen' zelf hebben op kansenongelijkheid binnen het mbo uiteraard onmisbaar.

Net als bij onze gesprekken met onderwijsteams hebben we bij het voeren van de gesprekken met studenten gebruikgemaakt van een focusgroepmethode (zie het vorige hoofdstuk, § 1.1).

De sessies vonden plaats op de locatie van de geselecteerde opleiding. Ze werden begeleid door minimaal 2 onderzoekers van het onderzoeksteam van de Algemene Rekenkamer: 1 gespreksleider en 1 rapporteur. De groepsgrootte varieerde van 1 tot 8 deelnemers. Aan de meeste gesprekken namen 4 tot 6 studenten deel.

We wilden tijdens ons onderzoek met tussen de 40 tot 60 studenten spreken per mbo-school, verdeeld over de geselecteerde opleidingen. Uiteindelijk hebben we in totaal met 310 studenten kunnen spreken. De duur van de gesprekken met de studenten varieerde in de meeste gevallen van 30 tot 60 minuten. In sommige gevallen lieten we de sessie iets langer duren, als dat voor het afronden van het gesprek nodig was en het lesrooster het toeliet.

De deelnemers aan de sessies met studenten zijn in samenspraak met de mbo-school geselecteerd. Vooraf hebben we gevraagd om een groep studenten per opleiding samen te stellen met een spreiding over leerweg (bol of bbl), leerjaar en studieniveau. Daarnaast streefden we naar spreiding op persoonlijke kenmerken zoals geslacht, achtergrond en leeftijd. Dit is goed gelukt. Ook kende de selectie van studenten voldoende variatie in de individuele onderwijsloopbaan en het individuele perspectief op hun huidige mbo-school.

2.2 Over de methode – interactieve sessies

Bij aanvang van elk van de sessies hebben we uitleg gegeven bij ons onderzoek en hebben we het doel van de sessie toegelicht. We hebben daarbij benadrukt dat in de rapportage over de uitkomsten van ons onderzoek geen tot individuen herleidbare informatie zou komen te staan. De deelname aan ons onderzoek was voor de studenten dus op anonieme basis. Daarnaast hebben we benadrukt dat hun deelname aan het gesprek vertrouwelijk en vrijwillig was. Vrijwillig ook in de zin dat

studenten zelf mochten bepalen wat ze ons al dan niet vertelden. We vonden het belangrijk om studenten regie te geven op hun inbreng tijdens het gesprek. Hiermee hebben we bij het ontwerpen van de gespreksmethode ook rekening gehouden.

We hebben het gesprek met de studenten gevoerd aan de hand van hun onderwijsloopbaan. We vroegen de studenten om hun eigen onderwijsloopbaan in kaart te brengen. Daarbij moesten ze aangeven wat voor hen het doorlopen van die loopbaan had vergemakkelijkt of bemoeilijkt.

Voor het uitvoeren van deze opdracht hadden we een pakket samengesteld bestaande uit:

- een werkblad waarop de verschillende fases van de onderwijsloopbaan waren afgebeeld (zie onderstaande figuur);
- stickers waarop factoren stonden vermeld die samenhangen met onderwijsongelijkheid (gebaseerd op een onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut uit 2021);
- stickers met iconen van groene duimpjes omhoog en rode duimpjes omlaag;
- een vel papier van ongeveer 5x8 centimeter waarop droomwolkjes waren afgebeeld;
- een set pennen.

Figuur Werkblad studentensessie (werkelijke grote 2x A3, zie ook bijlage)

Werkblad | Jouw studieloopbaan

Graag de juiste bollen aankruisen

18- 18+ BOL BBL 1 2 3 4

Leeftijd Variant Niveau

Vrouw Man Anders

Geslacht

Plak hier de stickers

Graag invullen

Basisschool
Soort school:

Voortgezet onderwijs
Niveau:

MBO opleiding
Naam opleiding:
Niveau:

MBO stage
Naam organisatie:

Plak hier de stickers

Op het werkblad is een onderwijsloopbaan gevisualiseerd in 4 fases: basisschool, voortgezet onderwijs, mbo-opleiding/mbo-stage en toekomst. Hoewel de focus van het onderzoek 'kansenongelijkheid in het mbo' was, hadden we ervoor gekozen om ook het primair onderwijs en voortgezet onderwijs mee te nemen in de onderwijsloopbaan. Ervaringen en keuzes van de studenten tijdens de jaren die ze doorbrachten in het primair en voortgezet onderwijs hebben er immers toe geleid dat ze op de plek zijn beland waar ze nu zitten. Het is dus relevant om te weten hoe ze dat hebben ervaren en hoe ze daarop terugkijken.

Zoals te zien is in bovenstaande figuur is op het werkblad onder het blok 'mbo' een afzonderlijk blok toegevoegd voor de stage tijdens de mbo-opleiding. Hiermee wilden we studenten stimuleren om ook op dit belangrijke onderdeel van hun opleiding te reflecteren.

Het gesprek met de studenten hebben we opgedeeld in de volgende 5 onderdelen:

1. invullen van de onderwijsloopbaan;
2. factoren aanwijzen die positieve/negatieve invloed hebben gehad;
3. vertellen over de eigen schoolloopbaan;
4. vertellen over de eigen toekomstplannen na deze studie;
5. bedenken van een aanpak van kansenongelijkheid 'als jij de baas zou zijn'.

We lichten in de nu volgende subparagrafen toe wat elk van de onderdelen inhoud.

2.2.1 Invullen van de onderwijsloopbaan

We hebben de studenten om te beginnen gevraagd om boven aan het werkblad hun achtergrondkenmerken te geven: geslacht (man/vrouw/anders), leeftijd (18-/18+), type leerweg (bbl of bol), leerjaar (1-4) en studieniveau (1-4).

Vervolgens hebben we de studenten gevraagd om in de blokken op het werkblad te noteren wat voor soort school/opleiding/stage ze hadden gedaan. Als ze in één fase verscheidene scholen/opleidingen/stages hadden gedaan, konden ze dat aangeven. We hebben hiervoor bewust ruimte opengelaten, omdat deze informatie inzicht geeft in hoe vaak studenten zijn veranderd van school of opleiding respectievelijk hoe vaak ze opleidingen of stages niet hebben afgemaakt. Het gaat hier om momenten in de schoolloopbaan waarop zij mogelijk kansenongelijkheid hebben ervaren.

Studenten die mbo-opleidingen hadden gevolgd op verscheidene scholen, konden vanuit dat perspectief reflecteren op hun huidige mbo-opleiding.

2.2.2 Aanwijzen van factoren met invloed op de onderwijsloopbaan

In het volgende onderdeel van het gesprek hebben we studenten gevraagd om aan te geven wat voor hen positief dan wel negatief van invloed is geweest tijdens hun onderwijsloopbaan. We vroegen hen: wat heeft je geholpen en wat heeft het moeilijk(er) voor je gemaakt om je opleiding te volgen?

Om de studenten te helpen bij het beantwoorden van deze vraag hebben we verschillende factoren die van invloed kunnen zijn op kansenongelijkheid aan de studenten voorgelegd. Deze factoren hadden we ontleend aan het hiervoor al even genoemde onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut uit 2021, getiteld *Kansengelijkheid in het onderwijs: Verkennend onderzoek naar factoren die samenhangen met onderwijs(on)gelijkheid*. Uit de 30 factoren die in dat onderzoek worden onderscheiden, hebben we een selectie gemaakt. Dit hebben we gedaan aan de hand van de volgende uitgangspunten:

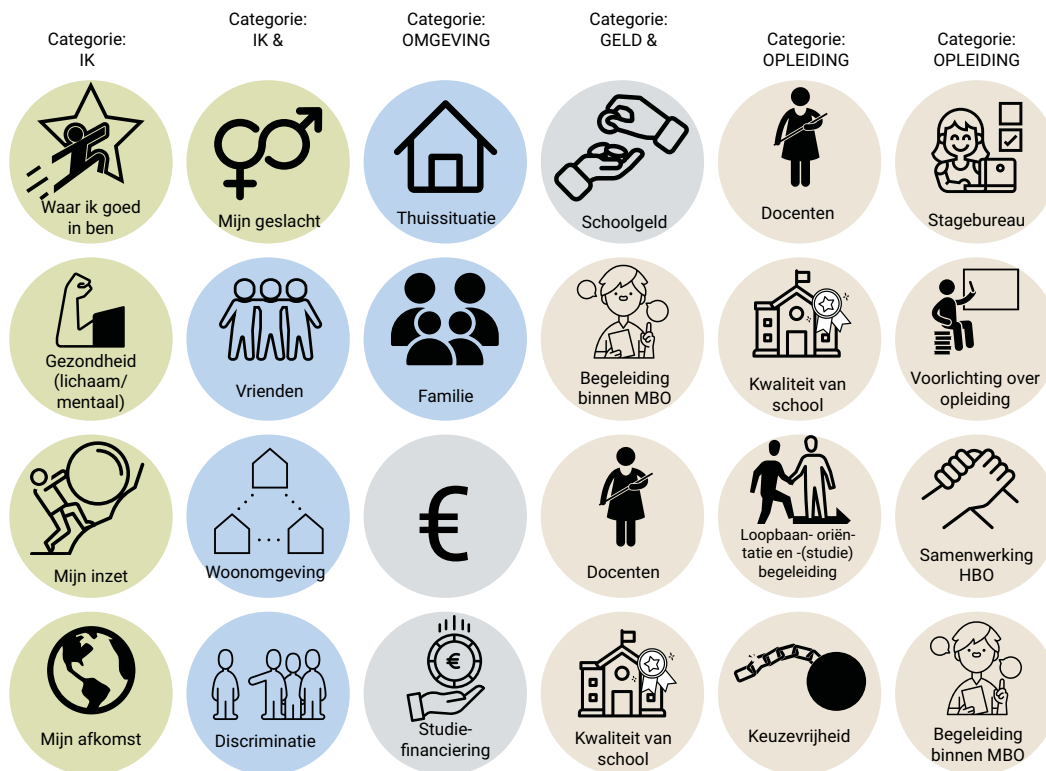
1. De gesprekken met studenten zijn gericht op individuele ervaringen. We nemen daarom alleen factoren in het onderzoek mee die individuele ervaringen vertegenwoordigen.
2. De factoren moeten aansluiten op de belevingswereld en het taalgebruik van mbo-studenten in de leeftijd van 16 tot en met 25 jaar.
3. De factoren moeten relevant zijn voor mbo-studenten en zo veel mogelijk betrekking hebben op kansenongelijkheid in het mbo.

Nadat we deze uitgangspunten hadden toegepast, bleven de volgende 21 factoren over:

Student	Sociale omgeving	Schoolomgeving	Financiële situatie
1. Waar ik goed in ben	6. Thuissituatie	11. Docenten	19. Geld
2. Gezondheid (lichaam en geest)	7. Familie	12. Begeleiding binnen mbo	20. Studiefinanciering
3. Mijn inzet	8. Vrienden	13. Kwaliteit van school	21. Schoolgeld
4. Mijn afkomst	9. Woonomgeving	14. Loopbaan oriëntatie en begeleiding (LOB)	
5. Mijn geslacht/gender	10. Discriminatie	15. Keuzevrijheid	
		16. Stagebureau	
		17. Samenwerking hbo	
		18. Voorlichting over de opleiding	

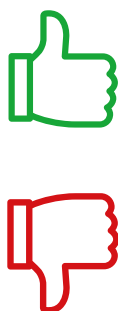
We hebben deze factoren vervolgens vertaald in iconen, die we op stickers hebben afgedrukt. Daarbij zijn de iconen onderverdeeld in 4 categorieën: (1) over de student, (2) over de context van de student, (3) over geld en (4) over school/studie.

Figuur Stickervel met factoren die samenhangen met kansen(on)gelijkheid

De studenten konden de stickers gebruiken om aan te geven op welk moment een bepaalde factor van invloed was geweest op hun schoolloopbaan. Door middel van een rood dan wel groen duimpje konden ze aangeven of de betreffende factor een positieve (groen duimpje omhoog) of negatieve (rood duimpje naar beneden) invloed had gehad op hun loopbaan.

Figuur Afbeelding op stickervel positieve of negatieve duimpjes

2.2.3 Vertellen over de eigen schoolloopbaan

Nadat de studenten hun studieloopbaan in kaart hadden gebracht, hebben wij aan hen gevraagd of ze met ons en de groep hun verhaal mondeling wilden delen.

De andere studenten kregen zo de kans om op het verhaal te reflecteren of er vragen over te stellen.

Een van de onderzoekers leidde het gesprek en vroeg waar nodig door. Daarbij werd de student ook specifiek bevroegd op ongelijke behandeling vóór en tijdens de mbo-opleiding. De andere onderzoeker noteerde alle relevante onderdelen van het verhaal op memoblaadjes. De memoblaadjes werden op het werkblad van de student geplakt, zodat deze het verhaal kon verifiëren.

2.2.4 Vertellen over de eigen toekomstplannen

In het volgende onderdeel van het gesprek kwamen de toekomstplannen van de studenten aan bod. Op het werkblad konden de studenten in het blok 'Toekomst' aangeven wat zij voor zich zagen als de volgende stap na het mbo. Doorstuderen aan het mbo of hbo, werken, een eigen bedrijf beginnen of 'ik weet het nog niet' waren de meest gegeven antwoorden.

We hebben studenten gevraagd of ze hun toekomstplannen mondeling met ons wilden delen en toelichten. Een gesprek over de toekomst kan namelijk iets zeggen over het zelfbeeld van studenten of hun relatie tot de mbo-opleiding of de mbo-school.

2.2.5 Aanpak van kansenongelijkheid 'als jij de baas zou zijn'

In het laatste onderdeel van het gesprek hebben we studenten gevraagd om aan te geven wat er volgens hen moest gebeuren om kansenongelijkheid te voorkomen of de oorzaken ervan weg te nemen. Dit konden ze doen door een 'droomwolkje' in te vullen en op het werkblad te plakken.

We hebben vervolgens aan de studenten gevraagd om hun droomwolkje of wolkjes mondeling toe te lichten. Tijdens deze toelichting konden andere studenten hierop reflecteren.

Figuur Droomwolkje "Als ik de baas zou zijn..."

2.3 Verwerken en analyseren van de resultaten

We hebben de ingevulde werkbladen met de onderwijsloopbanen van 310 studenten omgezet naar Excel-sheets. Vervolgens zijn deze Excel-sheets ingelezen in R, zodat we analyses konden verrichten op de factoren in deze loopbanen die samenhangen met kansengelijkheid.

Zo konden we antwoord geven op de vragen: hoe vaak hebben studenten bepaalde factoren genoemd, welke factoren hebben zij het vaakst genoemd en welke factoren worden relatief vaak in combinatie genoemd? De uitkomsten van deze analyse hebben we in tabelvorm opgenomen in de verslagen die we voor elk van de 7 mbo-scholen hebben gemaakt. In de volgende paragraaf gaan we in op de samenhang (correlaties) die we hebben gevonden tussen de factoren en hoe we die samenhang hebben vastgesteld.

Om de door studenten genoemde factoren goed te kunnen duiden, hebben we ook een *kwalitatieve* analyse verricht. Daarbij hebben we gekeken naar de beschrijvingen die de studenten hadden gegeven van hun onderwijsloopbanen.

De uitkomsten van zowel de kwalitatieve als de kwantitatieve analyse zijn binnen het voltallige onderzoeksteam van de Algemene Rekenkamer besproken, om de juistheid en volledigheid te waarborgen. Immers, de gesprekken met de studenten zijn door verscheidene leden van het onderzoeksteam gevoerd.

2.4 Welke factoren noemden studenten het meest?

In de gesprekken die we hebben gevoerd met 310 studenten noemden zij verschillende factoren die een positieve of negatieve invloed hebben gehad op hun onderwijsloopbaan en op de onderwijskansen die ze gekregen hebben. Overigens waren de studenten vrij om de factoren te kiezen die voor hen relevant waren. Dit betekent dat studenten niet altijd alle factoren hebben gekozen. De volgende factoren noemden zij het meest:

- Familie en thuissituatie
- Vrienden
- Docenten en kwaliteit school
- Begeleiding (op het mbo)
- Inzet (op het vo en mbo)

Als we naar alle gevoerde gesprekken kijken, dan zien we dat studenten over het algemeen de factoren tijdens hun mbo-opleiding positiever scoren dan op het primair onderwijs en voortgezet onderwijs. Verder zien we dat studenten op het mbo vaker de factoren met betrekking tot geldzaken opvoeren, zowel positief als negatief.

Dit heeft dan betrekking op studiefinanciering, stagevergoeding, schoolkosten en inkomen in het algemeen om zelfstandig te kunnen wonen en een opleiding te kunnen betalen.

De invloed van bovenstaande factoren hangt af van hoe de student en de omgeving van de student omgaan met deze factoren. Zo wordt migratieachtergrond een factor die zorgt voor ongelijkheid als docenten, werkgevers of medestudenten op basis van die achtergrond de student ongelijk behandelen. We onderscheiden 2 type situaties waarbij kansenongelijkheid ontstaat:

- Studenten hebben ongelijke situaties, maar zouden gelijk behandeld moeten worden en worden dat niet: voorbeeld hiervan is discriminatie op basis van achtergrond of persoonskenmerken (geslacht, geaardheid, beperkingen);
- Studenten hebben ongelijke situaties (ze hebben bijvoorbeeld extra begeleiding en ondersteuning nodig) en zouden daarom ongelijk behandeld moeten worden en worden dat niet.

Verder is het van belang hoe de omgeving van de student reageert op de ongelijke behandeling of ongelijke situatie: bieden ze begeleiding en ondersteuning of niet? Uit de gesprekken met de studenten bleek duidelijk dat als zij te maken hadden of te maken gehad hadden met bijvoorbeeld een fysiek of mentaal probleem of een lastige thuissituatie, dat de invloed daarvan op hun onderwijsloopbaan afhing van de begeleiding en ondersteuning door docenten, school of vrienden. Op eenzelfde manier was begeleiding en ondersteuning vanuit het gezin of familie van belang om met discriminatie en pesten op school om te kunnen gaan. Docenten kunnen dus echt het verschil maken als het thuis lastig is. Sommige docenten maakten het verschil voor studenten die we spraken en sommigen maakten dat verschil niet of hadden juist een negatieve invloed op de onderwijsloopbaan, volgens de studenten.

Verder zien we dat veel van de studenten die we spraken, aangeven dat studiefinanciering voor hen onvoldoende is om zelfstandig te kunnen leven en een opleiding te kunnen volgen. Gecombineerd met een lage of geen stagevergoeding geven sommige studenten hierbij aan dat het lastig voor ze is om rond te komen. Ze geven daarbij ook aan dat de mbo-opleiding die ze volgen te weinig flexibiliteit biedt om hiermee om te gaan. Dat geldt ook breder voor studenten die bijvoorbeeld een gezin hebben. Ook zij geven aan dat het combineren van school, stage en eventuele bijbaan met een gezin erg lastig en soms niet te doen is. Zeker als studenten reistijd kwijt zijn tussen thuis, stage en school. De onderwijsteams die we spraken, bevestigen dat sommige studenten lastig rond kunnen komen en dan vaak voor de bijbaan kiezen. Zij zien ook dat volle roosters en de eisen aan stage-uren voor

studenten met reisafstanden en of met een gezin een lastig combinatie is. Het lastig kunnen combineren van thuis, school, stage en eventuele bijbaan zorgt er bijvoorbeeld voor dat studenten hun stage niet goed kunnen afronden of achterstanden oplopen tijdens hun opleiding.

Ten slotte gaven studenten aan dat de begeleiding en ondersteuning – ook op het mbo – verschilt per opleiding en per docent, mentor of (stage)begeleider. Ook de werkgevers die wij spraken, gaven dat aan als het gaat om het voorbereiden op en het begeleiden tijdens de stage.

2.5 Welke samenhang zien we tussen de genoemde factoren?

We hebben voor alle combinaties van factoren die door meer dan 10% van de studenten zijn gekozen bekeken of er een relatie tussen de twee factoren is. Hieronder beschrijven we de meest relevante relaties die we hebben aangetroffen.

Ten eerste zien we dat wanneer een student aangeeft een positieve thuissituatie of familiesituatie ervaren te hebben op de basisschool, het veel voorkomt dat die student ook aangeeft een positieve thuissituatie of familiesituatie ervaren te hebben op de middelbare school en op het mbo. Andersom geldt dit echter ook: als een student aangeeft een negatieve thuissituatie of familiesituatie te hebben ervaren op het primair onderwijs, geeft de student vaak ook aan een negatieve ervaring te hebben gehad rondom de thuissituatie of de familiesituatie op de middelbare school en op het mbo.

Ten tweede zien we dat de ervaring met de docenten op de basisschool sterk positief correleert met de ervaring van de studenten over hun inzet op het mbo. Wanneer studenten een positieve ervaring hadden met docenten op de basisschool, zij hun inzet op het mbo ook vaker als positieve factor noemden. Voor het voortgezet onderwijs zagen we geen sterke relatie tussen de ervaring met docenten en de inzet op het mbo.

Ten derde zien we dat wanneer studenten de eigen inzet op het mbo of 'doen waar ze goed in zijn' op het mbo als factor noemden, dit bijna uitsluitend gebeurde als positieve factor. Verder noemden studenten een positieve thuissituatie regelmatig in combinatie met een positieve waardering over hun inzet op het mbo. Als we kijken naar de relatie tussen de ervaring rondom studiefinanciering en de inzet op het mbo zien we juist een sterke negatieve relatie: als studenten aangeven de studiefinanciering als negatieve factor te zien (bijvoorbeeld omdat ze het niet krijgen of ze het bedrag te laag vinden), zijn ze vaker positief over hun eigen inzet op het

mbo. Verder zagen we geen sterke relatie tussen de ervaring rondom docenten op het mbo en de inzet op het mbo.

Wanneer studenten aangaven dat ze nu op het mbo deden waar ze goed in zijn, gaven de studenten ook vaak aan dat ze positief waren over de loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) op het mbo. Echter gaven deze studenten ook vaak aan een negatievere ervaring te hebben rondom hun inzet op het voortgezet onderwijs, hun thuissituatie en familiesituatie tijdens het voortgezet onderwijs.

Ten vierde zagen we een positieve relatie tussen de ervaring met de docenten op het mbo en hoe de studenten de kwaliteit van de school op het mbo ervaren: als studenten positief zijn over docenten zijn zij vaak ook positief over de kwaliteit van de school en vice versa. Hetzelfde geldt voor de relatie tussen de ervaring over de docenten op het mbo en de ervaring rondom de begeleiding op het mbo.

2.6 Opgehaalde ervaringen vertaald in voorbeeldsituaties

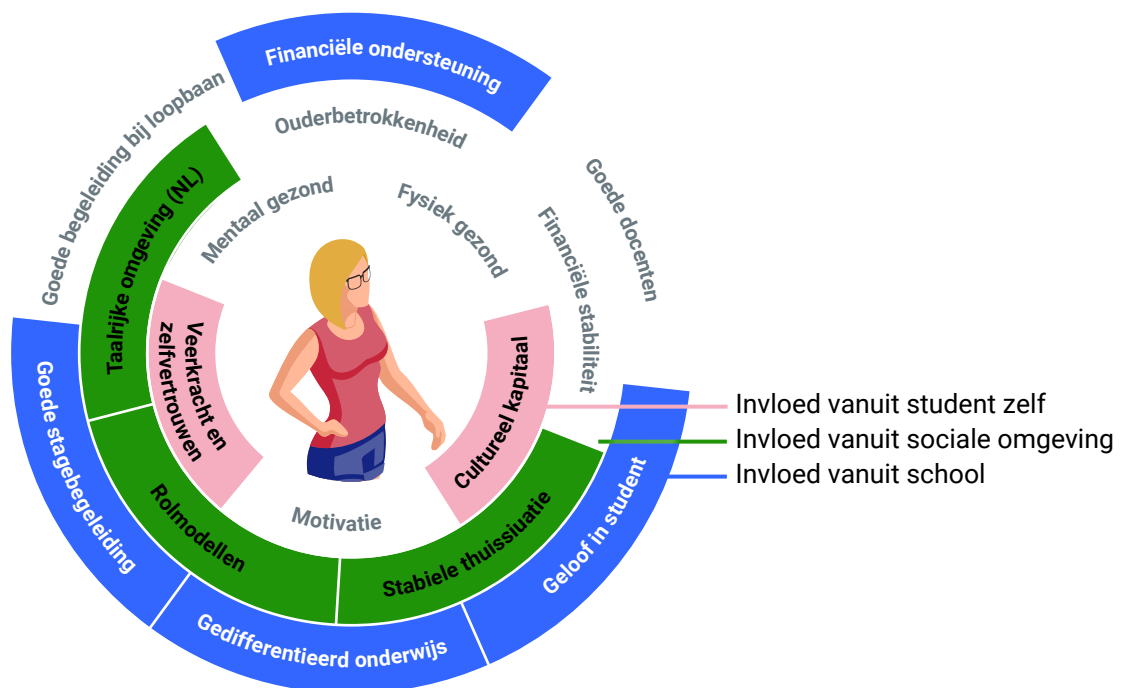
We hebben zoals vermeld in § 2.1 in totaal met 310 studenten gesproken. Op basis van die gesprekken hebben we veel ervaringen kunnen ophalen. De studenten bleken bereid om zich open te stellen en met ons en de andere studenten in gesprek te gaan over hun ervaringen. Die ervaringen hebben we gebruikt in zowel deel I van het rapport als in deel II, waarvan dit werkboek een bijlage is.

Om inzicht te geven in de ervaringen die we hebben opgehaald bij 310 studenten, hebben we 20 voorbeeldsituaties opgesteld. Deze voorbeeldsituaties tezamen geven een representatief beeld van de gesprekken die we hebben gevoerd. We geven de 20 voorbeeldsituaties hieronder weer, in willekeurige volgorde. We willen met deze voorbeeldsituaties laten zien waarom het belangrijk is om met studenten te praten over gelijke kansen: hun ervaringen en praktische inzichten zijn volgens ons cruciaal voor het vormgeven, uitvoeren en evalueren van beleidsmaatregelen voor het verbeteren van kansengelijkheid.

In de 20 voorbeeldsituaties schetsen we kort de situatie aan de hand van uitspraken die we hebben opgehaald en laten zien welke belangrijke factoren ontbreken. Factoren die nodig zijn om de onderwijsloopbaan soepel te doorlopen (witte vlakken). Ook geven we aan welke momenten belangrijk waren in de onderwijsloopbaan en wat voor effect die hebben gehad.

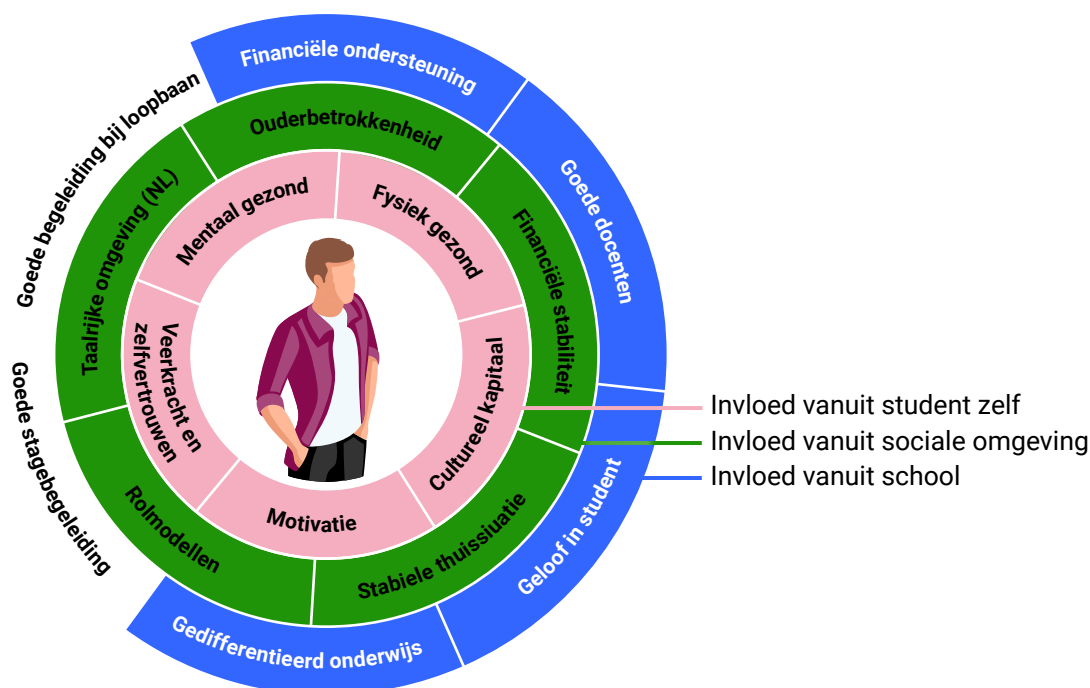
Voorbeeldsituatie 1

Op basisschool en middelbare school: weinig begeleiding en werd ik gepest. Docenten zagen pesten, maar grepen niet in. Ook kreeg ik geen hulp bij mijn dyscalculie. Ik ben toen overgestapt naar speciaal onderwijs en daar tot rust gekomen. Op mbo verschillende opleidingen gedaan. Ouders verdienen volgens DUO te veel en daardoor kan ik geen aanvulling krijgen. Maar het is voor mij niet voldoende om studie te kunnen betalen. Rekenen wordt steeds belangrijker en rekentoets is inmiddels verplicht. Als rekentoets eerder verplicht was geweest, dan had ik nooit dit niveau kunnen starten. Keuzevrijheid bij stages is beperkt: er wordt geen rekening gehouden met mijn fysieke beperkingen, waardoor ik eigenlijk geen zwaar fysiek werk kan doen. Ik wil gaan werken na mijn opleiding en misschien nog doorstuderen op het hbo, maar dat is lastig i.v.m. vinden van een woning.

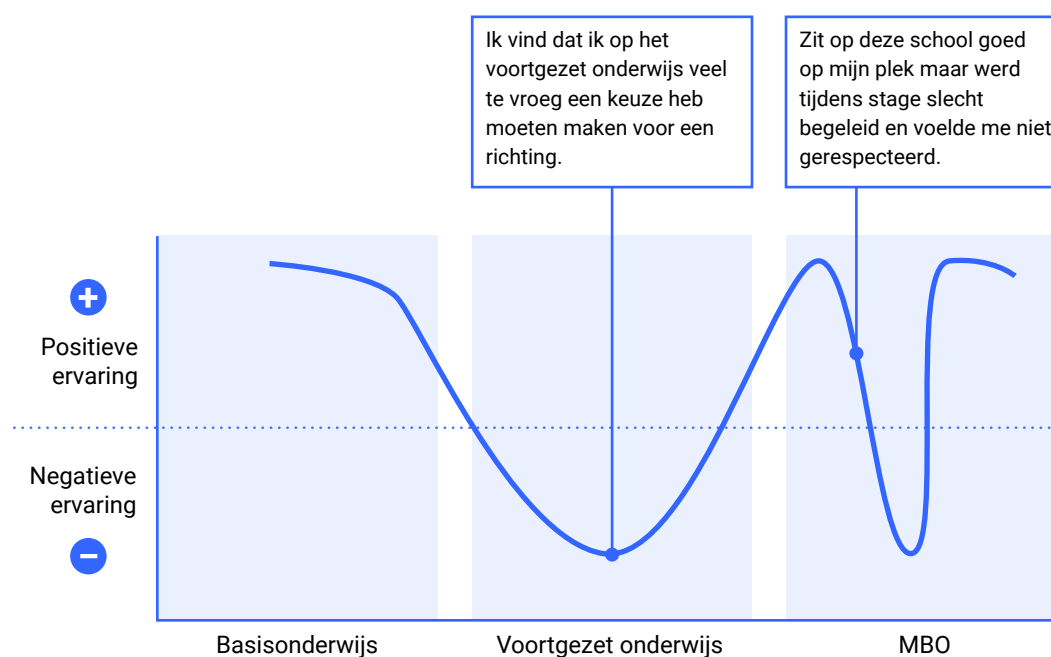

Voorbeeldsituatie 2

Op de openbare basisschool heb ik een goede tijd gehad met goede vrienden. Middelbare school was slecht: slechte kwaliteit en slechte docenten. Ik moest veel te snel kiezen en dus te jong gekozen voor ICT. Ik heb die richting wel afgerond. Ik heb weinig keuzevrijheid ervaren en weinig voorlichting gehad over andere vervolgopleidingen. Ik heb daarom zelf een vervolgopleiding gezocht o.b.v. informatie van vrienden. Ik ben nu op mijn plek. Tijdens mijn stage werd ik slecht begeleid en was er weinig respect voor stagiairs. Ik heb dat gemeld op school, maar school heeft daar niks mee gedaan. Ik wil gaan werken na mijn opleiding.

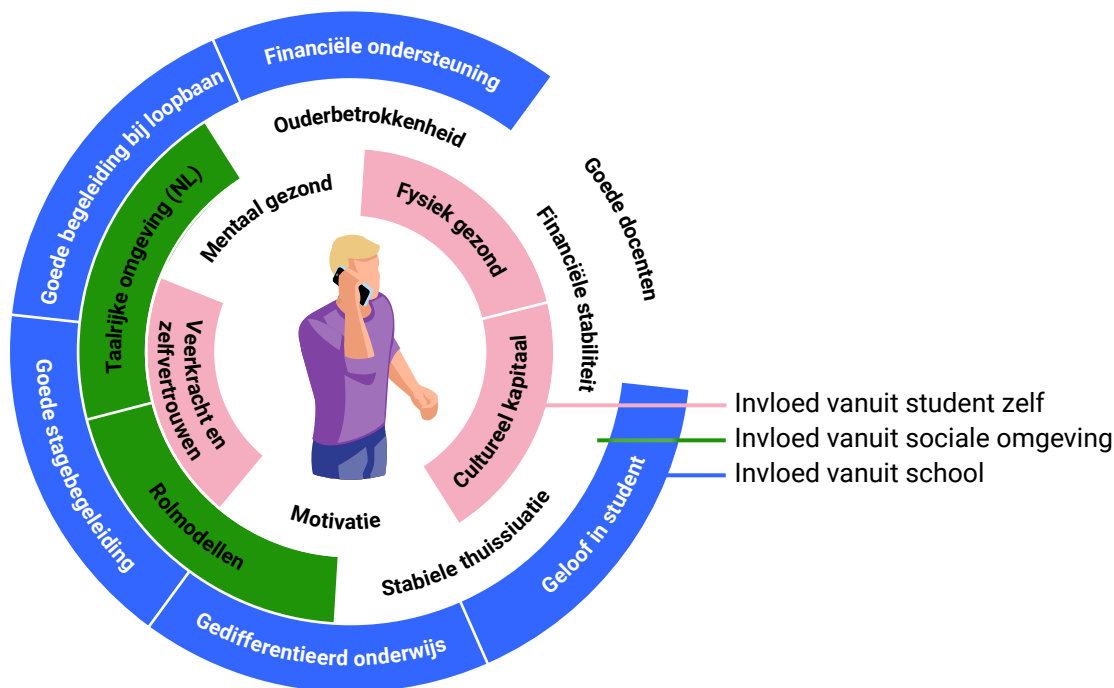

Onderwijsloopbaan

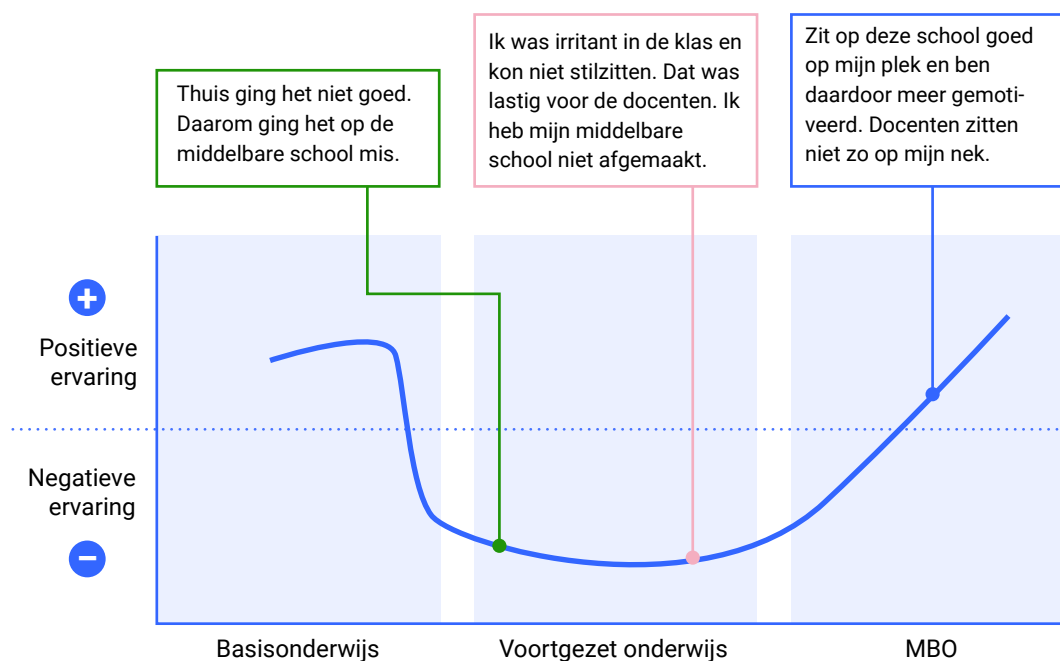

Voorbeeldsituatie 3

Op de basisschool blijven zitten, omdat ik in een drukke klas zat en me niet goed kon concentreren. Door mijn slechte gedrag was het thuis lastig. Uiteindelijk uitgevallen op vmbo, docenten konden lastig met mijn gedrag omgaan. Ik heb nu meer motivatie en krijg meer ruimte: docenten zitten niet zo op mijn nek. Ik wil hierna doorstuderen op het mbo en daarna naar het hbo.

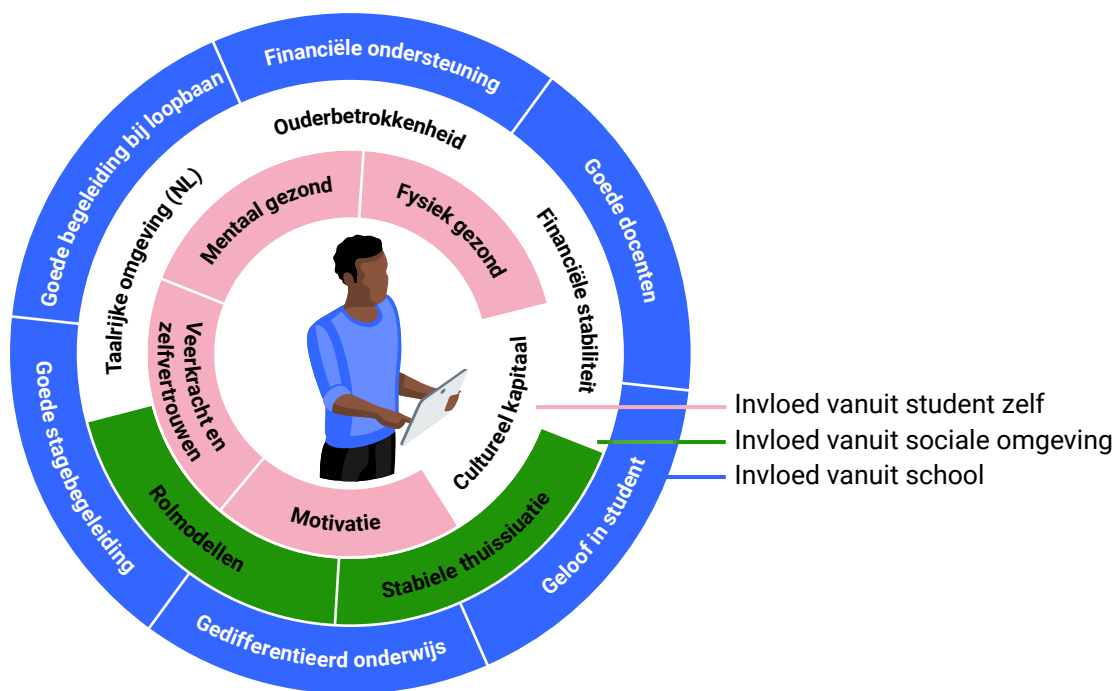

Onderwijsloopbaan

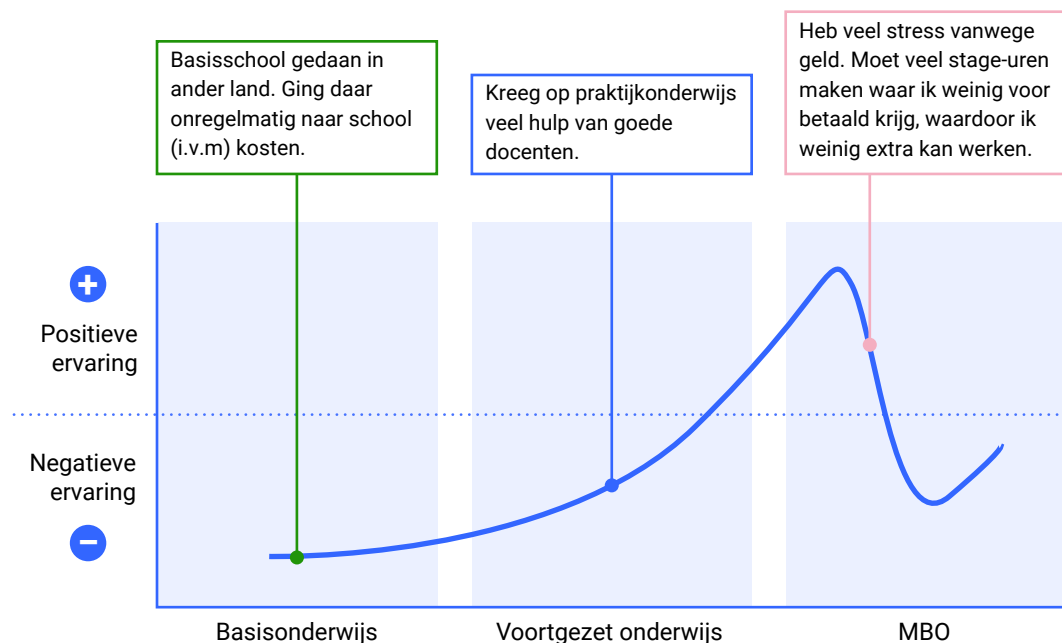

Voorbeeldsituatie 4

Basisschool gevolgd in ander land. Daar ging ik onregelmatig naar school, omdat dat te duur was. Ik ben op 14-jarige leeftijd naar Nederland gekomen. Thuisituatie was minder goed en daardoor voor mij lastig. Van familie en vrienden veel hulp gekregen met lastige thuisituatie. Op het praktijkonderwijs had ik goede docenten, die hulp gaven vanwege mijn taalachterstand. Door school en mijn eigen inzet ben ik veranderd: ik realiseerde me wat nodig was. Praktijkonderwijs afgerond en toen kon ik door naar het mbo. Ik loop veel stage uren en dat voelt niet als nuttig: ik leer niks meer. Ik krijg geen stagevergoeding, daardoor stress omdat ik niet voldoende erbij kan werken. Na mijn opleiding wil ik een eigen zaak beginnen.

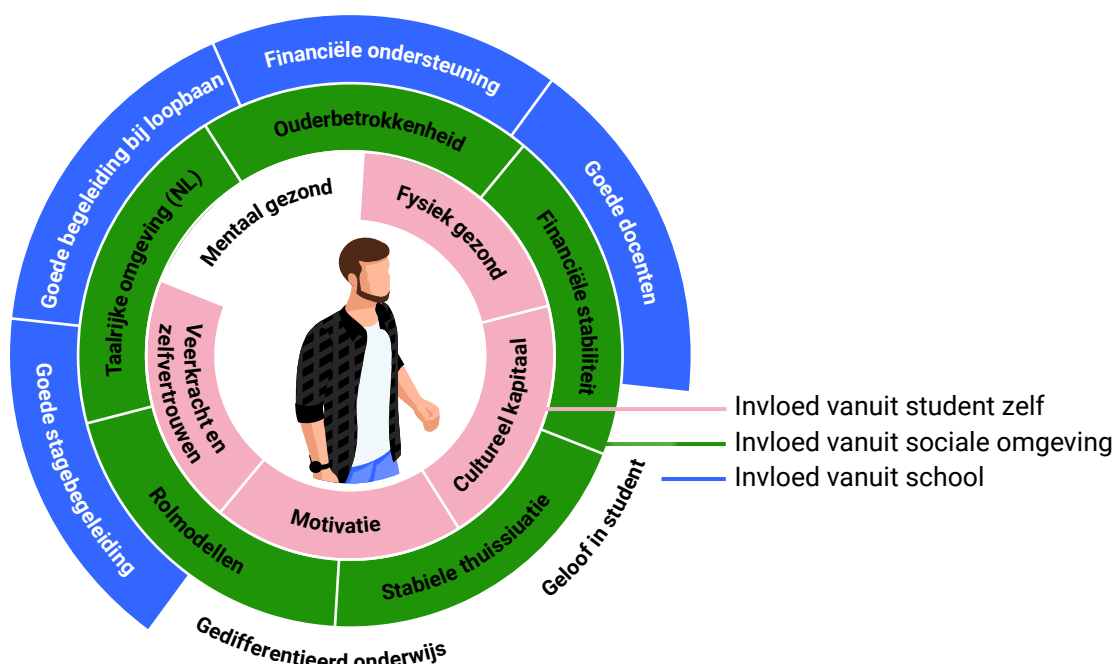

Onderwijsloopbaan

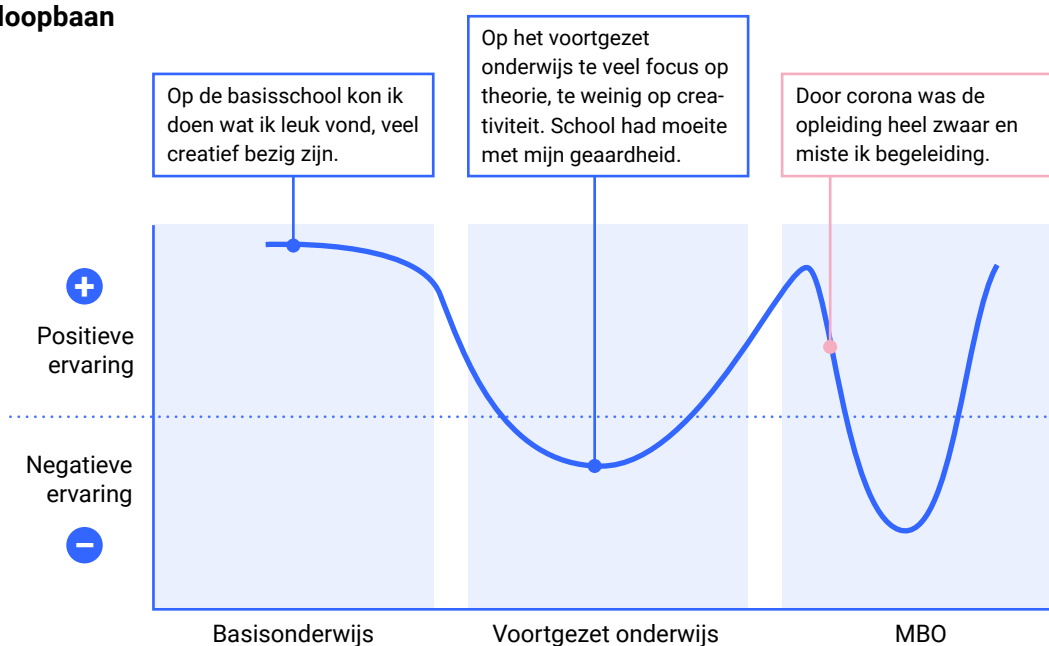

Voorbeeldsituatie 5

De basisschool was prima met goede docenten en vrienden. Vrijheid om te doen wat je leuk vindt. Op de middelbare school kon ik niet echt doen wat ik wilde: dansen. Het was vooral gericht op leren en theorie, maar er is minder ruimte voor creativiteit. Op de middelbare school hadden ze moeite met mijn geardheid. Op het mbo was er tijdens corona weinig begeleiding en mentale ondersteuning, wel veel online contact. Corona heeft veel impact op me gehad: jongeren zijn echt in de steek gelaten, waardoor jongeren veel problemen hebben gekregen. Ouders helpen met kosten van de opleiding, want die is best duur. Ik zit nu goed in mijn vel als het gaat om mijn geardheid. Na deze opleiding ben ik klaar om te werken.

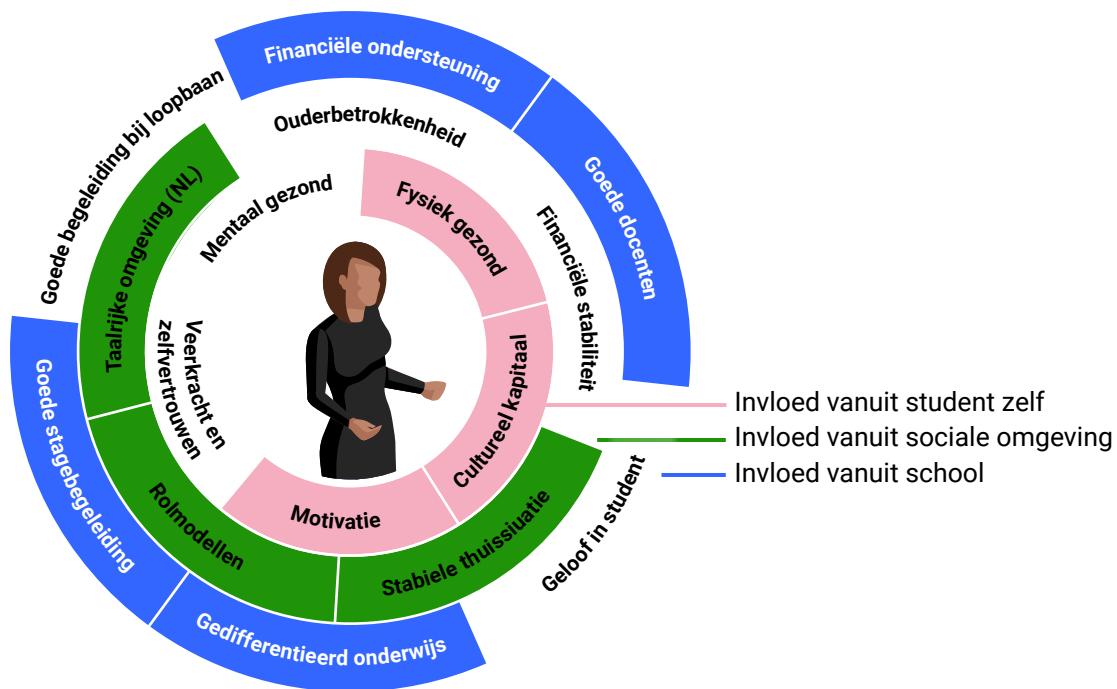

Onderwijsloopbaan

Voorbeeldsituatie 6

Op de basisschool: had ik te maken met discriminatie, maar dat had ik later pas door (te laag advies). Op die school waren veel vooroordelen zonder dat leerlingen werden geholpen ... als je als minder wordt gezien en behandeld, dan ga je het ook geloven. Vanaf mbo was mijn mentale gezondheid minder, vanwege veel reistijd. In de periode na corona vond ik dat zwaar. 1e stage werd ik niet betaald, hbo-studenten werden ook voorgetrokken: ik kreeg geen uitdagende taken. 2e stage was leuk en goede begeleider vanuit school.

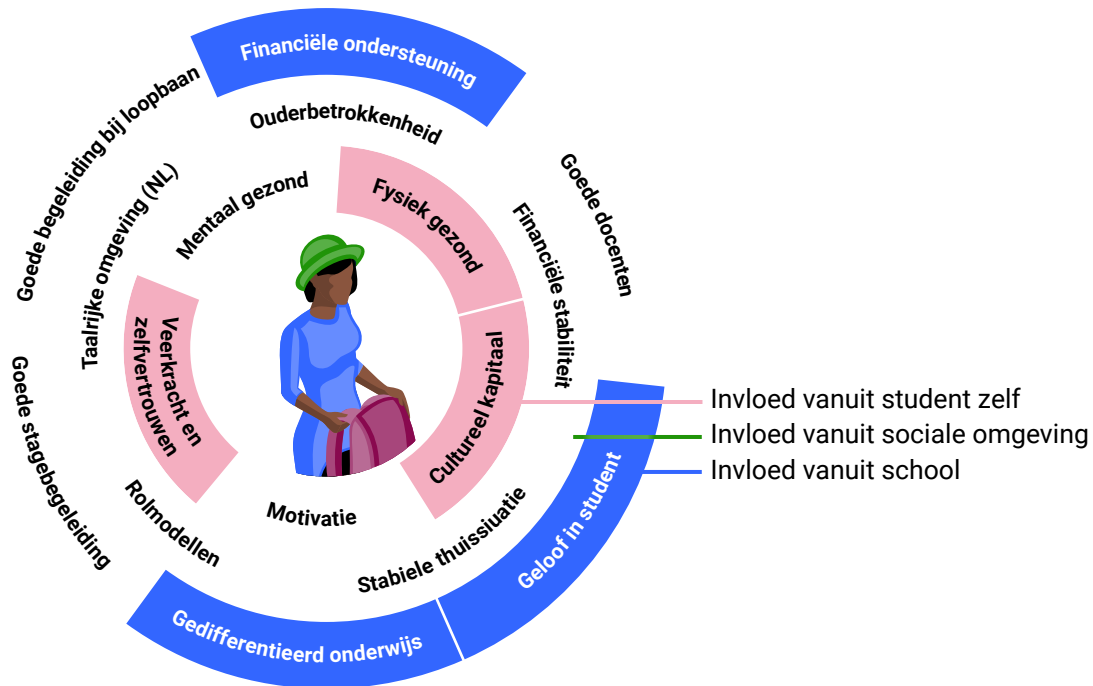
Onderwijsloopbaan

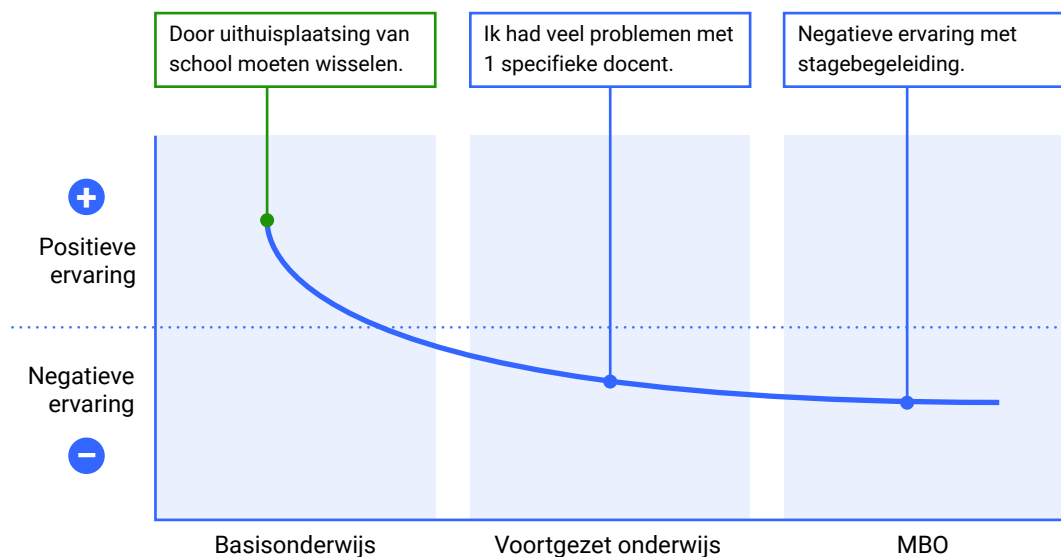

Voorbeeldsituatie 7

Ik ben uit huis geplaatst en moest toen van school wisselen. Die school kon niet met mijn problemen omgaan: tweetalig opgevoed en tegen dyslexie aan. Op de middelbare school had ik veel last met 1 docent, wat veel stress heeft opgeleverd. Uiteindelijk heeft school ingegrepen en is de docent ontslagen. Op het mbo heb ik onvoldoende begeleiding, ook stagebegeleiding is slecht. Het belangrijkste vind ik dat ik later terug kan kijken op mijn carrière en dat ik trots ben.

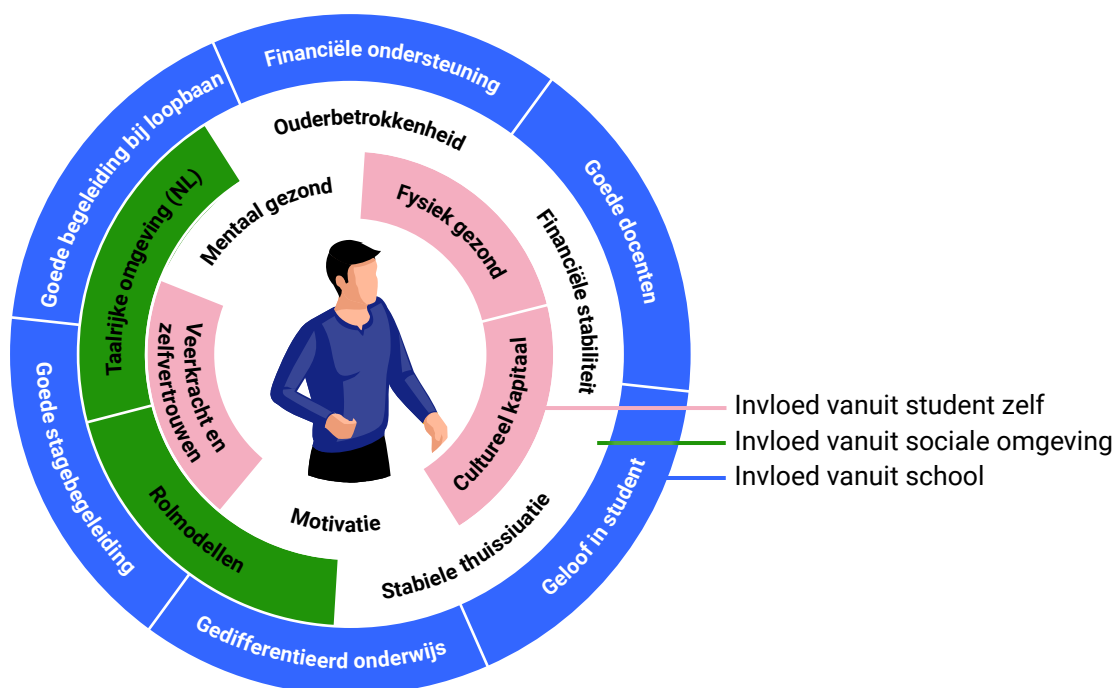

Onderwijsloopbaan

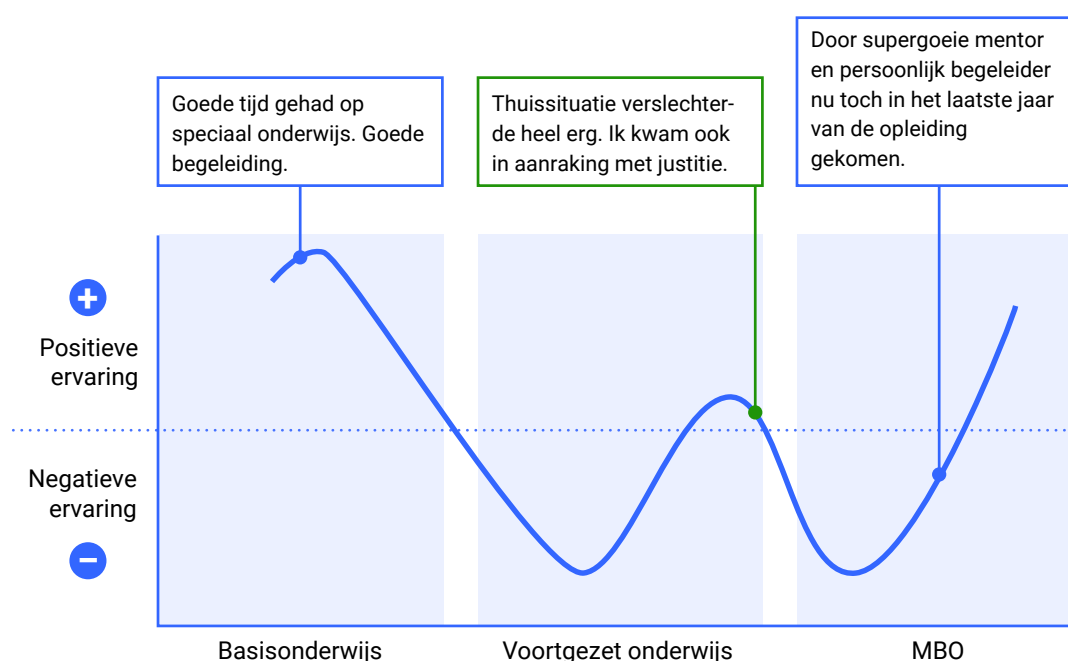

Voorbeeldsituatie 8

Ik had kleine klassen met veel ruimte op het speciaal onderwijs. Daar ook goede begeleiding: ze hielpen mij goed en gaven me ruimte als dat nodig was. Op de middelbare school raak ik verslaafd aan drugs, daardoor werd mijn inzet laag en deed ik niks. Thuis en school hebben hulp ingeschakeld, dat heeft geholpen. Ook vrienden hebben geholpen. Op het mbo verslechterde mijn thuissituatie, mijn inzet kelderde en ik kwam in aanraking met politie en justitie. Toen is er een persoonlijk begeleider ingeschakeld via thuis en die helpt ook met school. Mentor heeft veel ondersteuning geboden, daardoor zit ik nu in mijn laatste jaar.

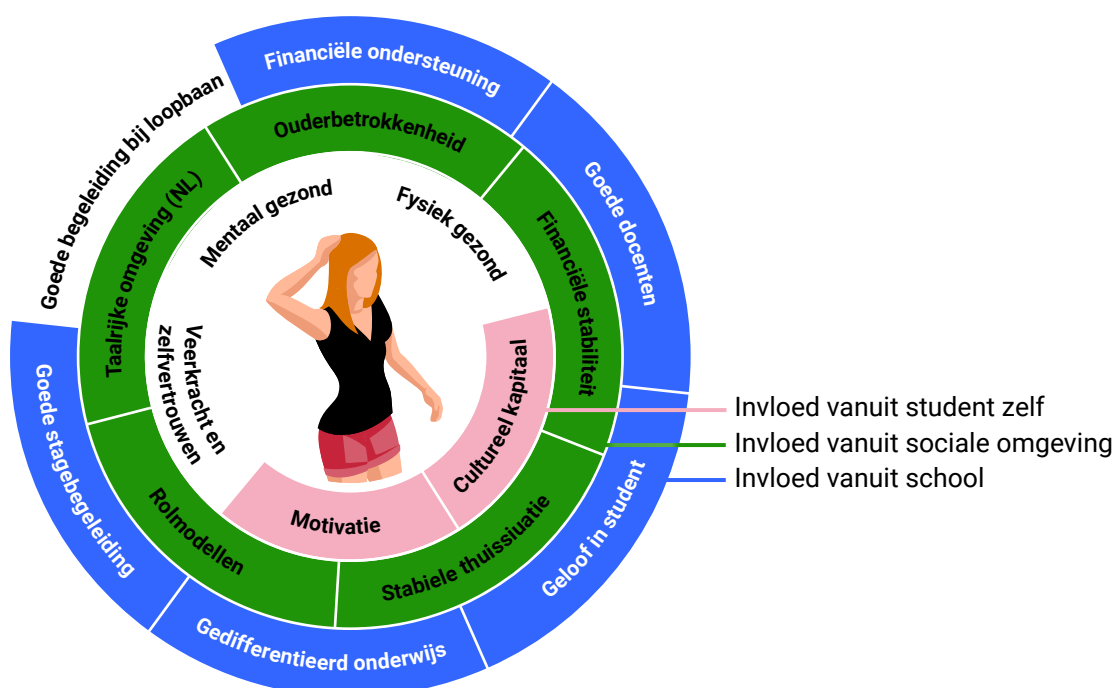

Onderwijsloopbaan

Voorbeeldsituatie 9

Ik kom uit een dorp, daar val je snel uit de boot en is er daardoor pestgedrag. Ik werd heel onzeker door mijn zware dyslexie. Docenten hadden geen vertrouwen in mij door mijn dyslexie. Omdat het mentaal slecht ging, ging het lichamelijk ook slecht. Op de middelbare school kreeg ik allerlei hulp voor mijn dyslexie, zoals meer tijd en minder afrekenen op spelfouten. Door deze maatregelen kon ik even rust nemen en me terugtrekken. Altijd wel last gehouden van mijn dyslexie bij Engels en Nederlands. Hiervoor deed ik een andere opleiding, maar die was organisatorisch slecht en had veel theorie. Een gesprek met een begeleider op mijn vorige school heeft me doen realiseren dat ik niet op mijn plek zat en toen heb ik me gelijk ingeschreven voor mijn huidige opleiding, die ik leuk vind.

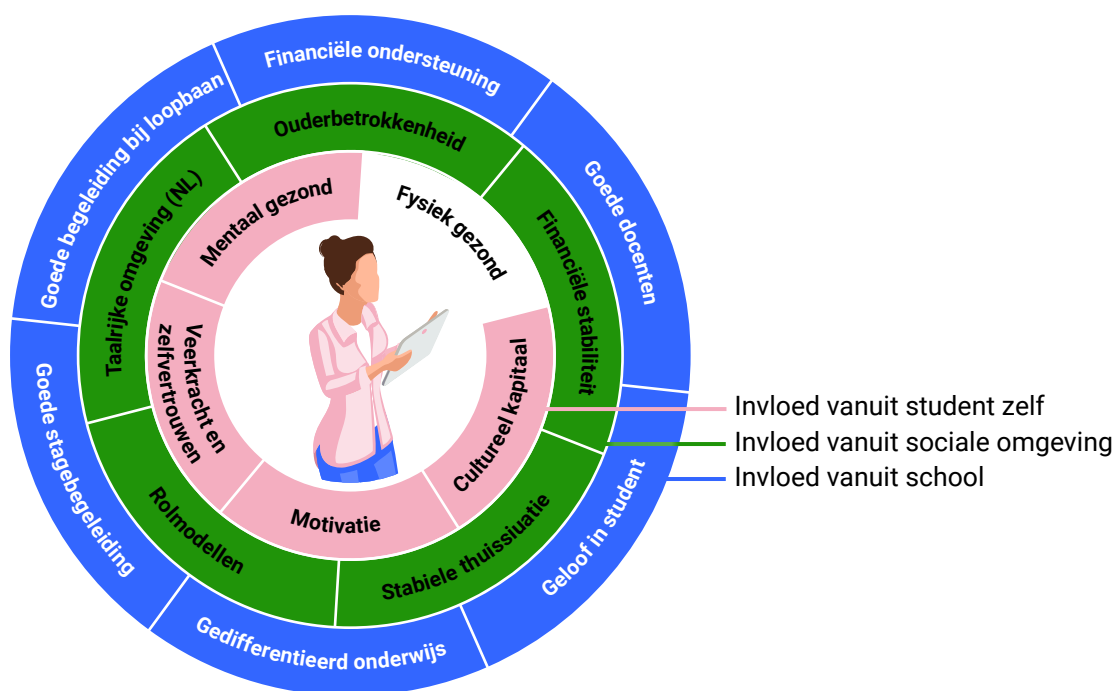

Onderwijsloopbaan

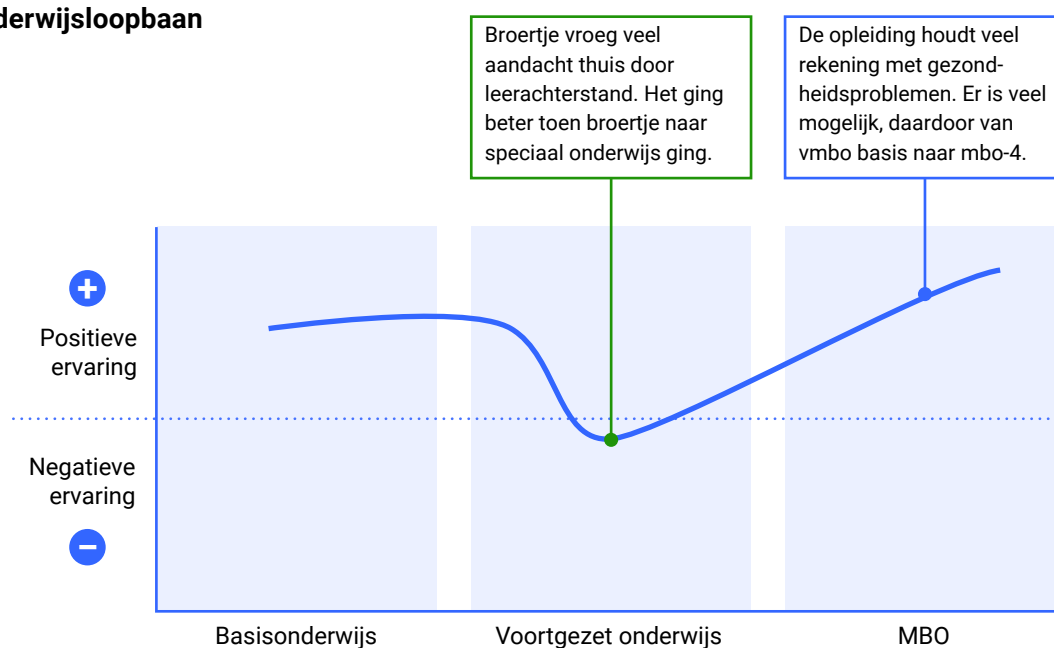

Voorbeeldsituatie 10

Op de middelbare school wisselde de begeleiding door docenten heel erg. Daardoor kwam ik niet mee met Engels. Mijn broertje kreeg thuis veel aandacht door een leerachterstand. Dat ging ten koste van mij. Nu is hij naar speciaal onderwijs, dat is erg goed voor het gezin. Ik ben uiteindelijk opgeklommen van vmbo-basis naar mbo niveau 4, daar ben ik trots op. Ik heb al een paar jaar gezondheidsproblemen en school biedt erg veel ruimte om mijn opleiding zo in te richten dat het voor mij past. Mijn ouders hebben alles betaald, want ik kan door mijn gezondheid niet extra werken. Ik ben heel blij met mijn stage, ik word goed geholpen en het is om de hoek. Later wil ik mijn eigen bedrijf beginnen.

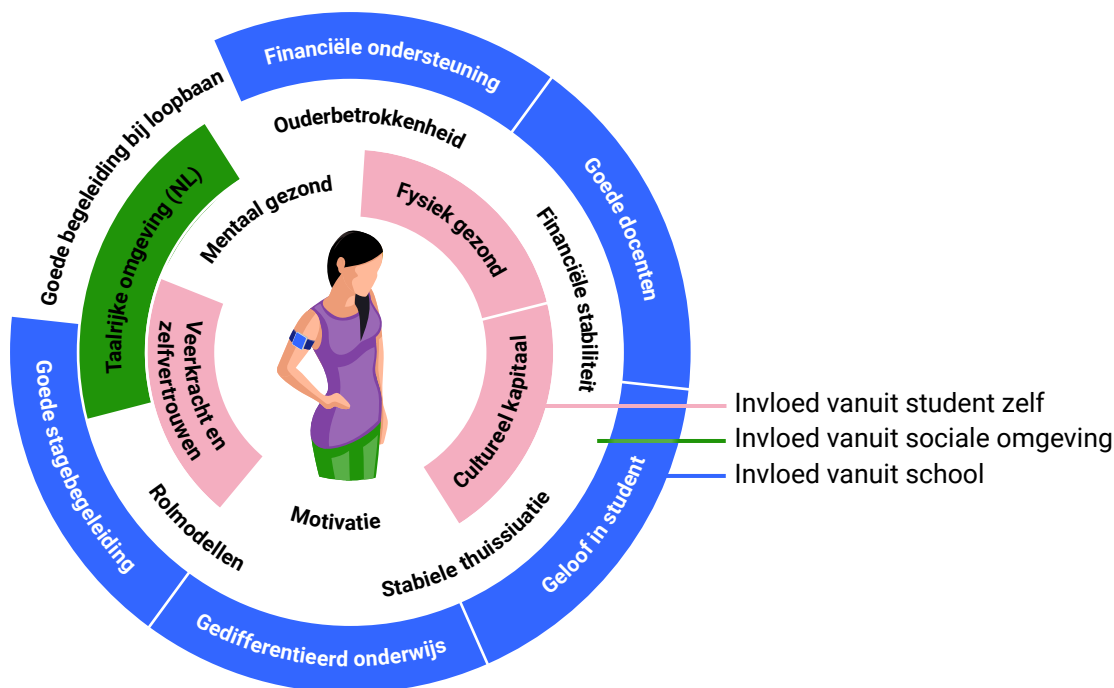

Onderwijsloopbaan

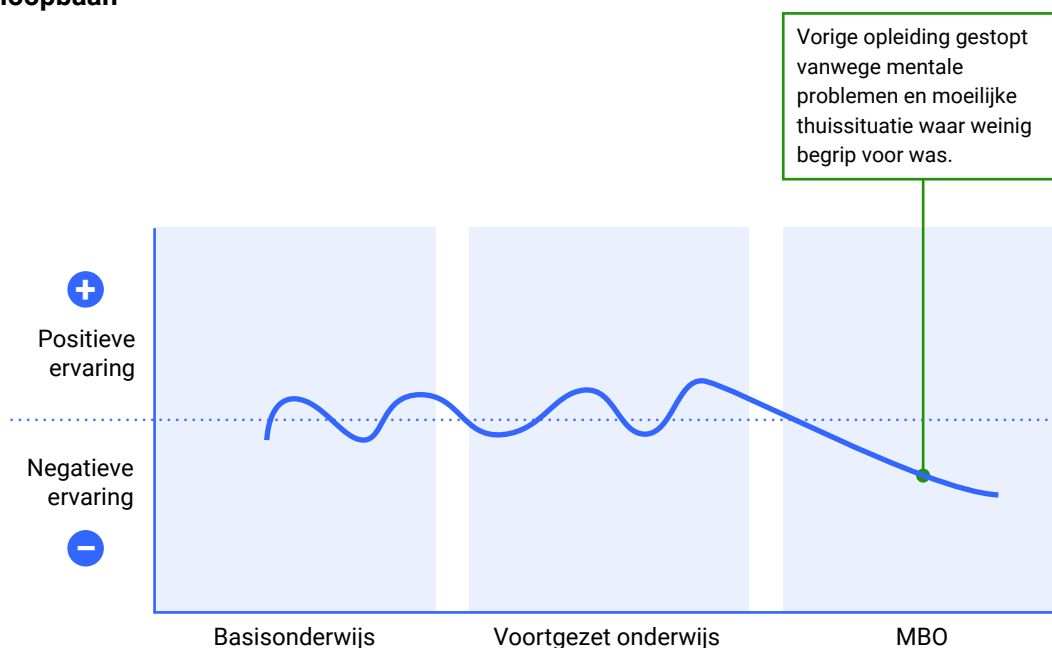

Voorbeeldsituatie 11

Thuisituatie is altijd een ding geweest. Hier is vanuit de begeleiding op school geen begrip voor getoond. Ik voelde me niet gehoord door diegene die mij moest begeleiden, ik voelde dat ik niet begrepen werd. Ik moest een andere opleiding gaan doen, vanwege mentale problemen. Als ik vanaf het begin goede begeleiding had gehad, dan had ik de opleiding denk ik wel afgemaakt. Na mijn opleiding wil ik gaan werken.

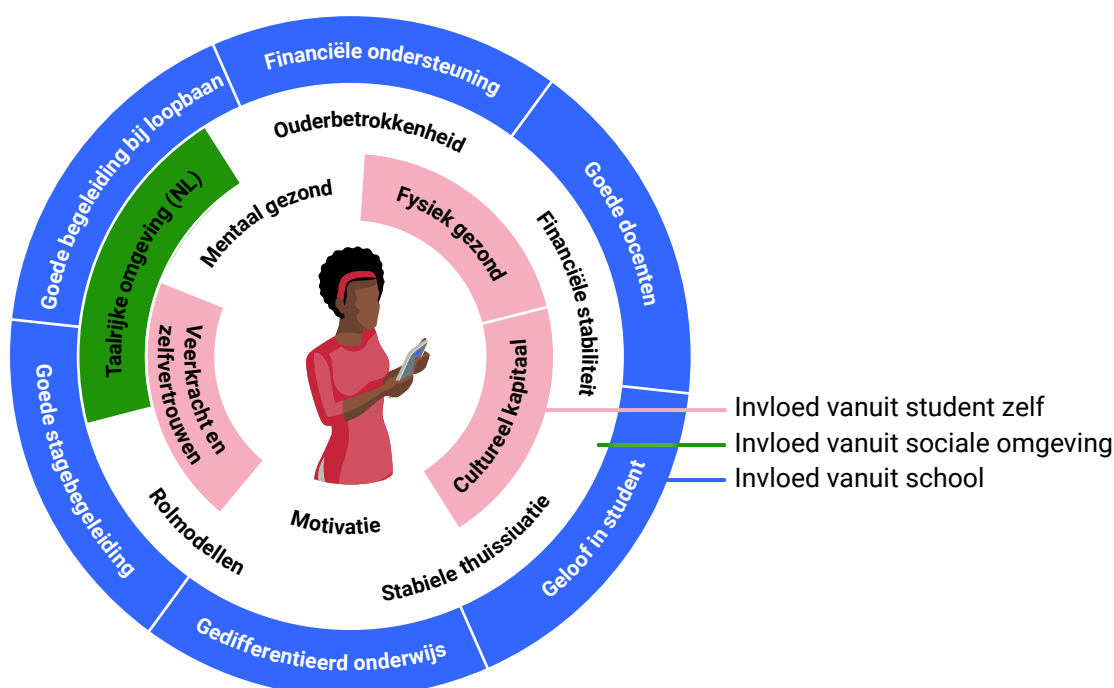

Onderwijsloopbaan

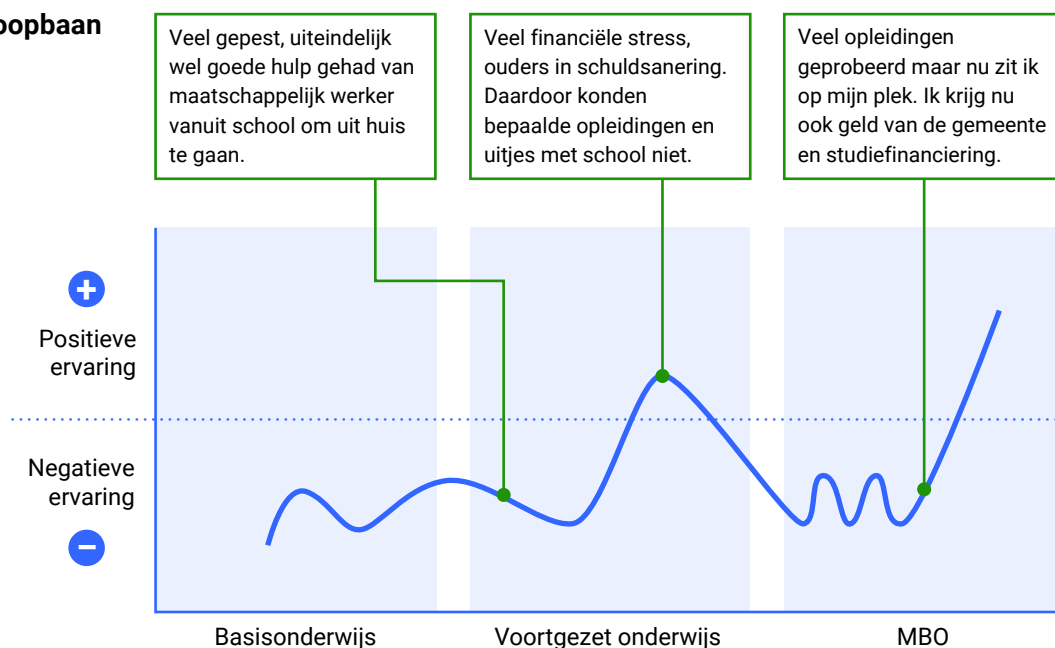

Voorbeeldsituatie 12

Op het VO werd ik gepest, ze hebben geprobeerd dit op te lossen maar dat lukte niet. Op een nieuwe school moest ik naar vmbo-t. Er was geen mogelijkheid om terug te gaan naar de havo, door thuissituatie en het effect van pesten. Mijn moeder zat in bewindvoering met 3 kinderen. Dus geld was een probleem, vooral toen ik nog geen 18 was. Toen kon ik bepaalde opleidingen niet doen of niet mee naar uitjes. Op mijn eerste mbo-opleiding had ik nog mentale problemen, daar werd ik meer door veroordeeld dan geholpen. Ik was toen 16 jaar en ik heb snel mijn startkwalificatie gehaald. Ik ben toen 3 jaar gaan werken en erna ben ik hbo gaan doen. Hiermee gestopt door gezondheidsproblemen en omdat ik de opleiding niet leuk vond. Nu krijg ik studie-financiering en geld van de gemeente. Ik heb inmiddels een opleiding gekozen die ik leuk vind.

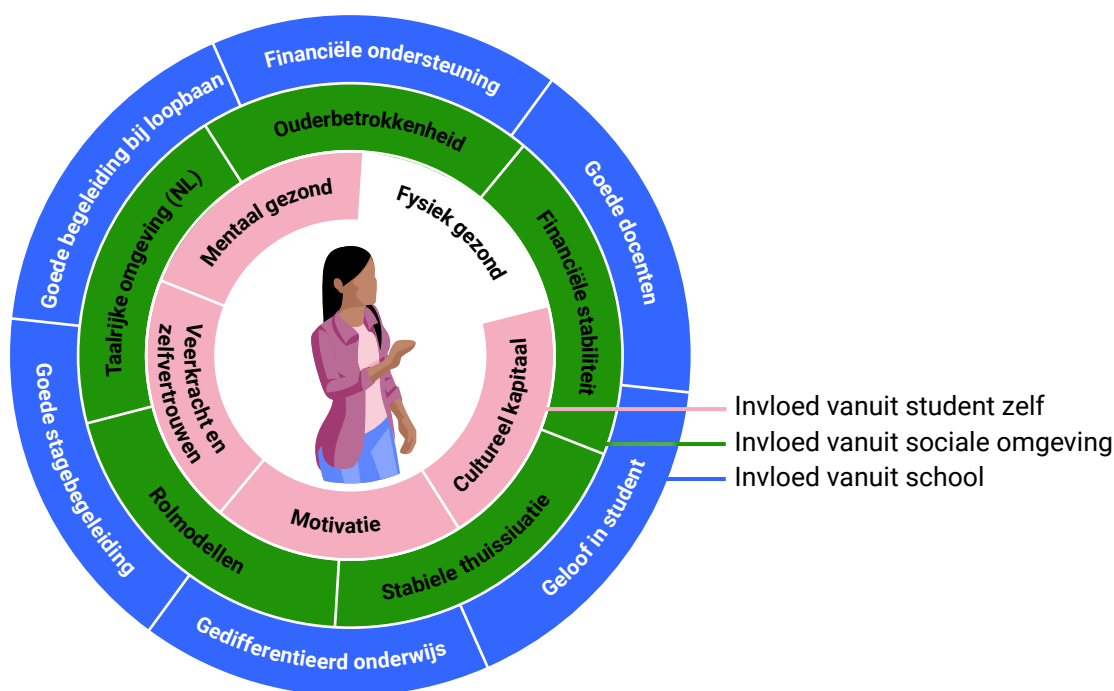

Onderwijsloopbaan

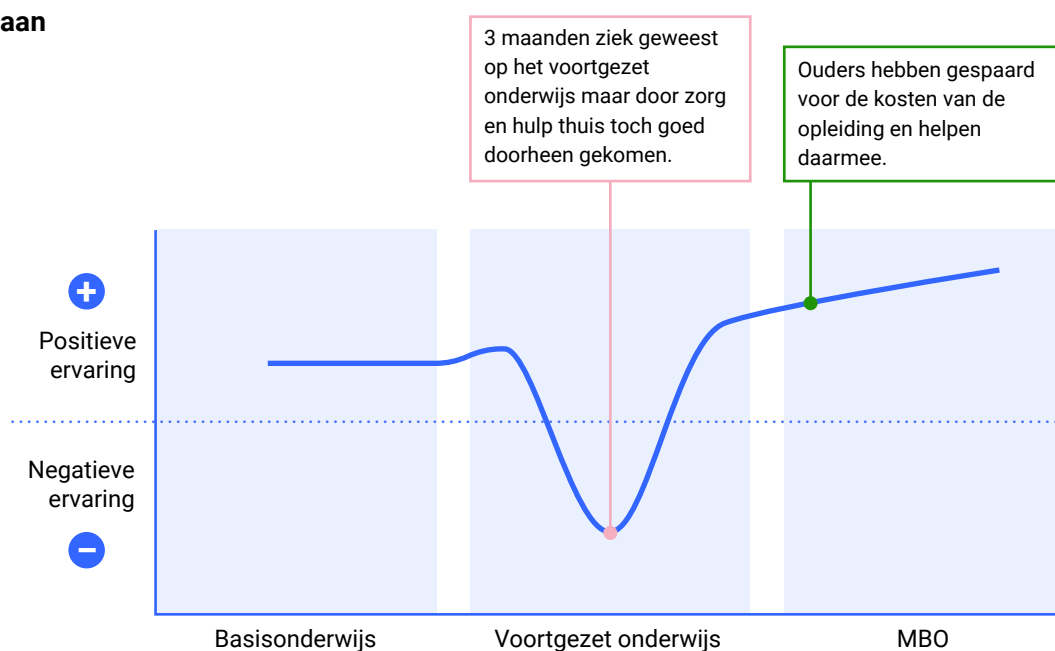

Voorbeeldsituatie 13

Op de middelbare school ben ik 3 maanden ziek geweest. Vooral mijn moeder heeft toen goed geholpen met school, zij heeft samen met andere familie goed voor mij gezorgd toen ik ziek was. Mijn eerste mbo-opleiding was slecht geregeld, er was veel onduidelijkheid qua organisatie. Uitleg van de docenten was wel goed. Op mijn huidige opleiding is het beter geregeld. Geld bij ons thuis is wisselend. Voor de opleiding moet je een heel starterspakket aanschaffen en dat is niet altijd vanzelfsprekend. Maar mijn ouders hebben er goed voor gespaard. Bij 1 stage mocht ik alleen schoonmaken, daar heeft school me geholpen om weg te gaan. Ik moest zelf een nieuwe stage zoeken, maar kreeg daar wel hulp bij als nodig. Ik wil straks mijn eigen bedrijf starten.

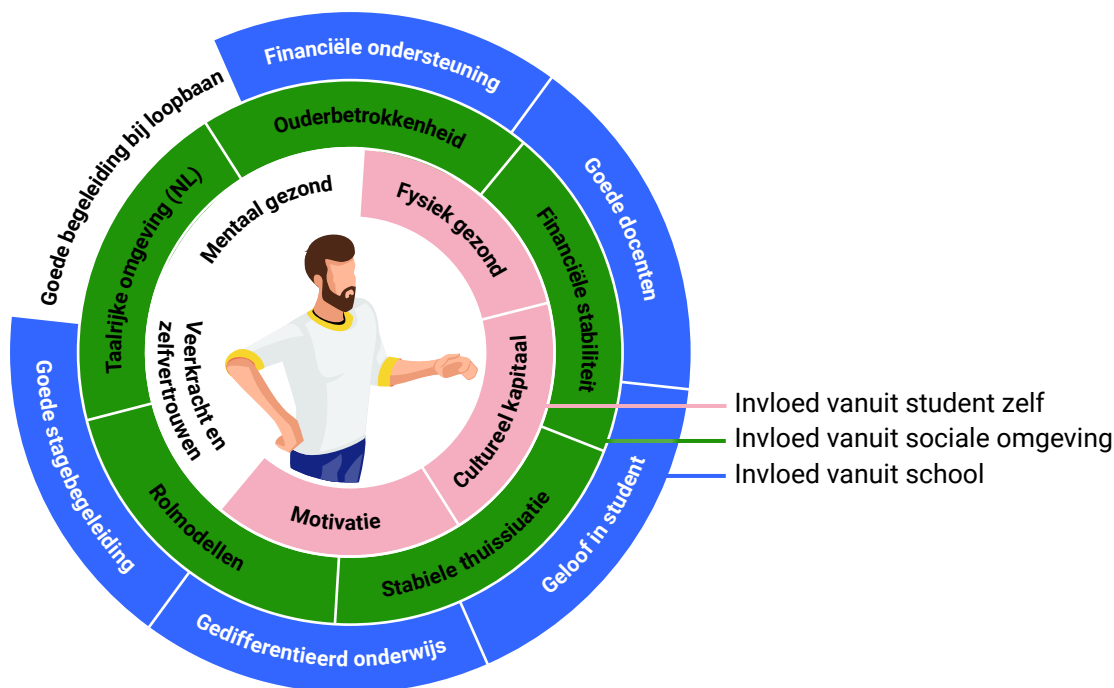

Onderwijsbaan

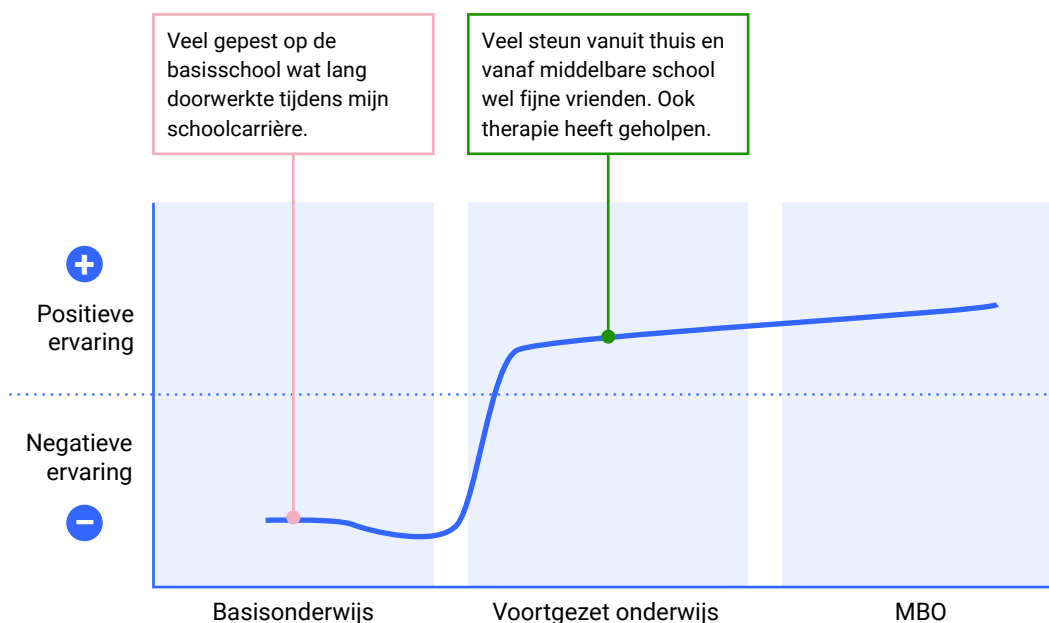

Voorbeeldsituatie 14

Eerste jaren basisschool waren lastiger, toen ook gepest. School deed niet echt iets, alleen een middag georganiseerd over pesten. Op middelbare school had ik leuke docenten, vrienden en goede inzet. Pesten op basisschool nog niet helemaal verwerkt: veel piekeren. Vorig jaar therapie gehad om pesten te verwerken, familie steunt me. Door therapie pesten beter verwerkt. Ik wil na mijn opleiding een eigen bedrijf beginnen.

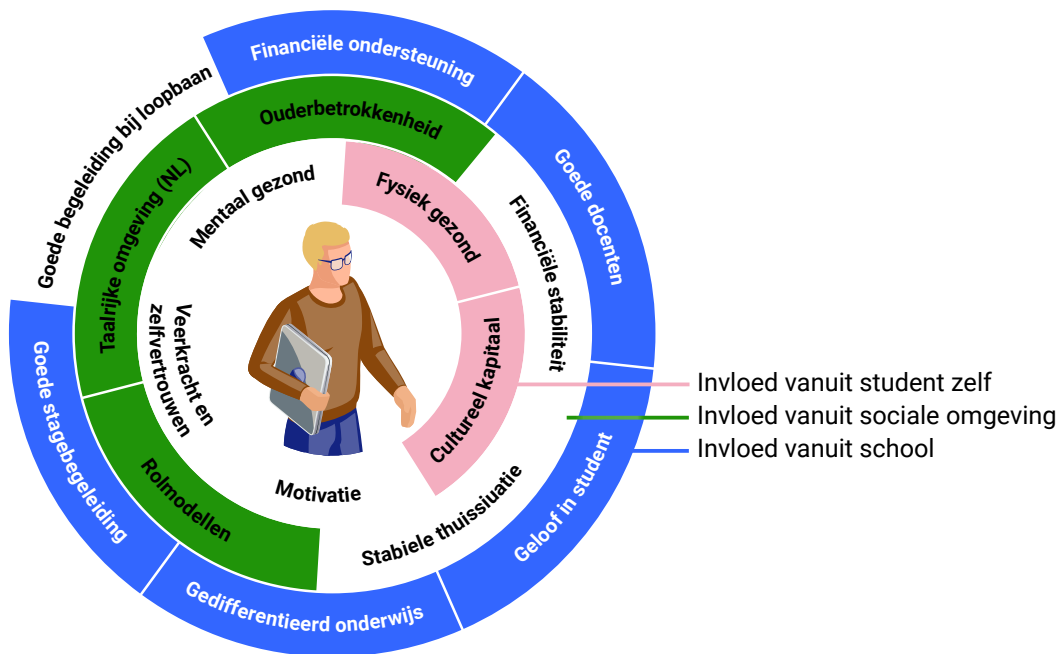
Onderwijsloopbaan

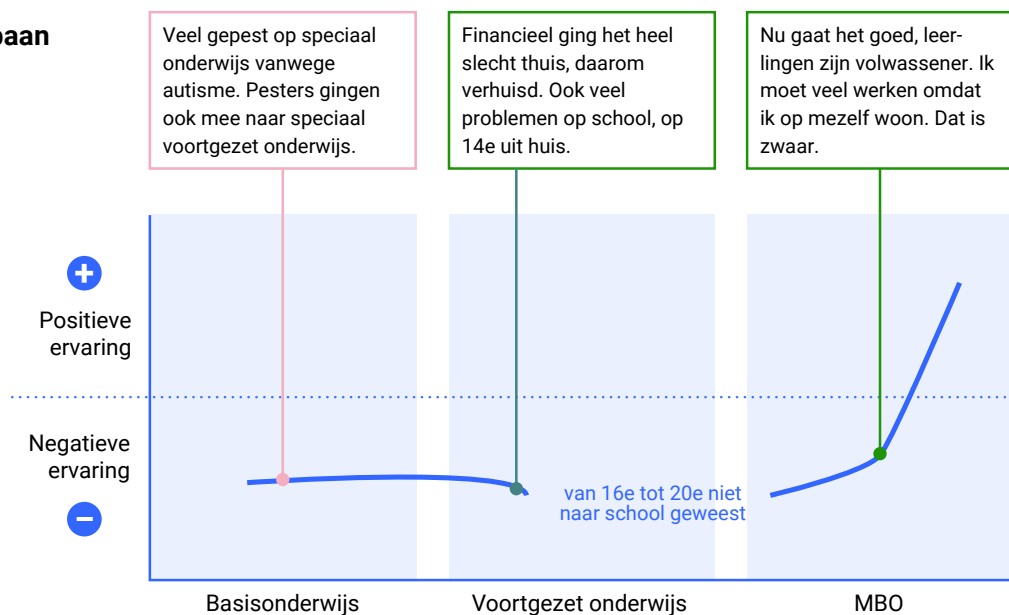

Voorbeeldsituatie 15

Tijdens de basisschool ben ik meerdere keren uit huis geplaatst. Ik werd veel gepest, vanwege mijn autisme. School was te duur, dus kleding en voedsel waren een probleem. Uiteindelijk zijn we verhuisd, omdat wonen daar goedkoper was. Docenten op mijn nieuwe middelbare school konden niet goed omgaan met autisme. Op mijn 14e ben ik definitief uit huis geplaatst en sindsdien woon ik op mezelf. Van mijn 16e tot mijn 20e heb ik gewerkt en geen school gevolgd. Op het mbo en is alles nu rustiger, studenten zijn volwassenere. Er is geen gepest meer. Ook zijn mijn sociale contacten en is mijn gezondheid verbeterd. Omdat ik op mezelf woon, is studiefinanciering te weinig: ik moet fulltime werken en dat is erg vermoeiend. Je wordt geforceerd om een schuld op te bouwen als je op jezelf woont. Je keuzevrijheid op het mbo is beperkt: ik ben nu zo verbonden aan mijn opleiding dat ik geen andere kant meer op kan. Ik wil doorstuderen en daarna een eigen bedrijf beginnen.

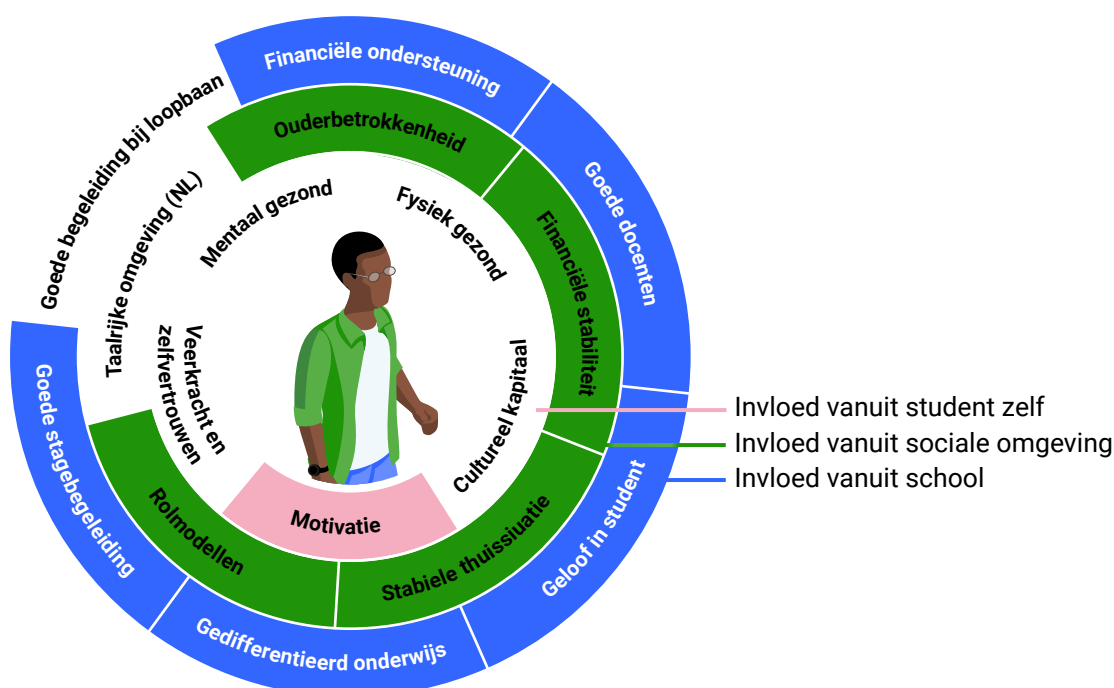

Onderwijsloopbaan

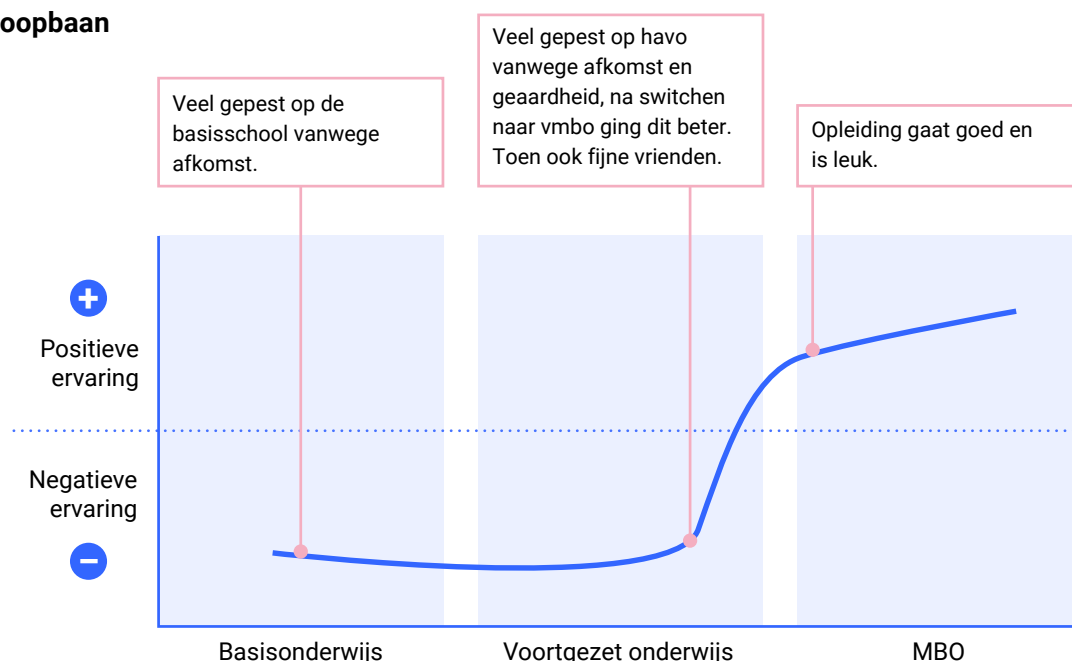

Voorbeeldsituatie 16

Tijdens einde van basisschool veel in ziekenhuis gelegen. Ik was de enige in de klas met een migratieachtergrond, daardoor werd ik buitengesloten en ben ik veel van school gewisseld. Ik voelde me een buitenbeentje op school. School deed niets met pesten, ook niet het gesprek aangaan met pesters. Geen steun ervaren vanuit school. Ik ben ook in het ziekenhuis beland. Ook op de middelbare school werd ik gepest: 'hoe kunnen buitenlanders zo slim zijn'. Door discriminatie en pesten van havo naar vmbo gegaan. Op vmbo maakte ik vrienden en had ik geen last meer van discriminatie. Ik kreeg veel keuzevrijheid en goede begeleiding. Nu gaat het op het mbo ook goed. Mijn ouders betalen veel: rijbewijs, auto en school. Na mijn opleiding wil ik nog een andere opleiding doen en aan het werk.

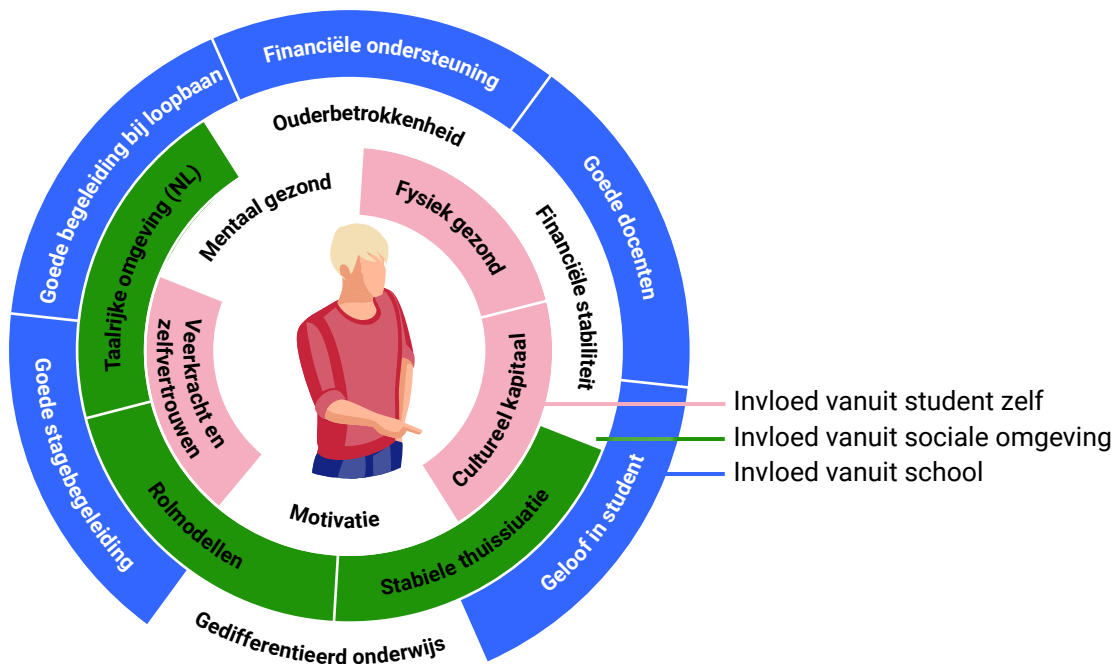

Onderwijsloopbaan

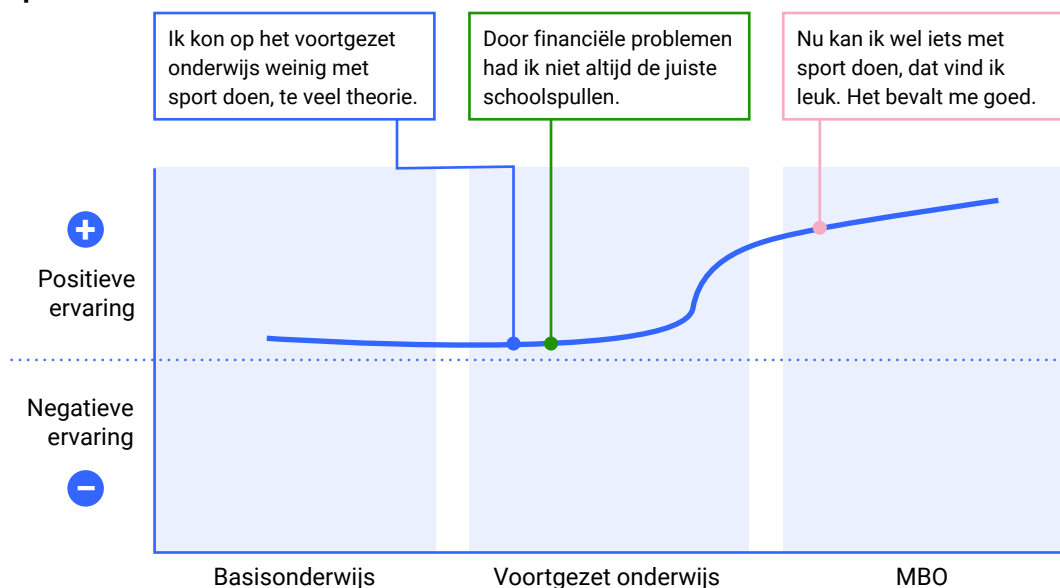

Voorbeeldsituatie 17

We zijn verhuisd om groter te wonen en kregen opeens allemaal schulden. Komt denk ik vooral omdat m'n ouders allebei geen diploma hebben. Gemeente zei dat het eigen schuld was. Ondanks schulden had ik niet per se stress door problemen. Ik ging naar een iPad-school en dat kostte veel geld. We moesten toen hulp regelen bij de gemeente, maar dat duurde lang: ik had nog geen boeken en laptop in het begin. Ik wilde vooral met sport bezig zijn, maar op middelbare school te veel focus op theorie. Ik deed vooral voetbal en gamen, was niet met school bezig. Vind het nu leuk wat ik doe. Na mijn opleiding wil ik hbo doen en dan gaan werken.

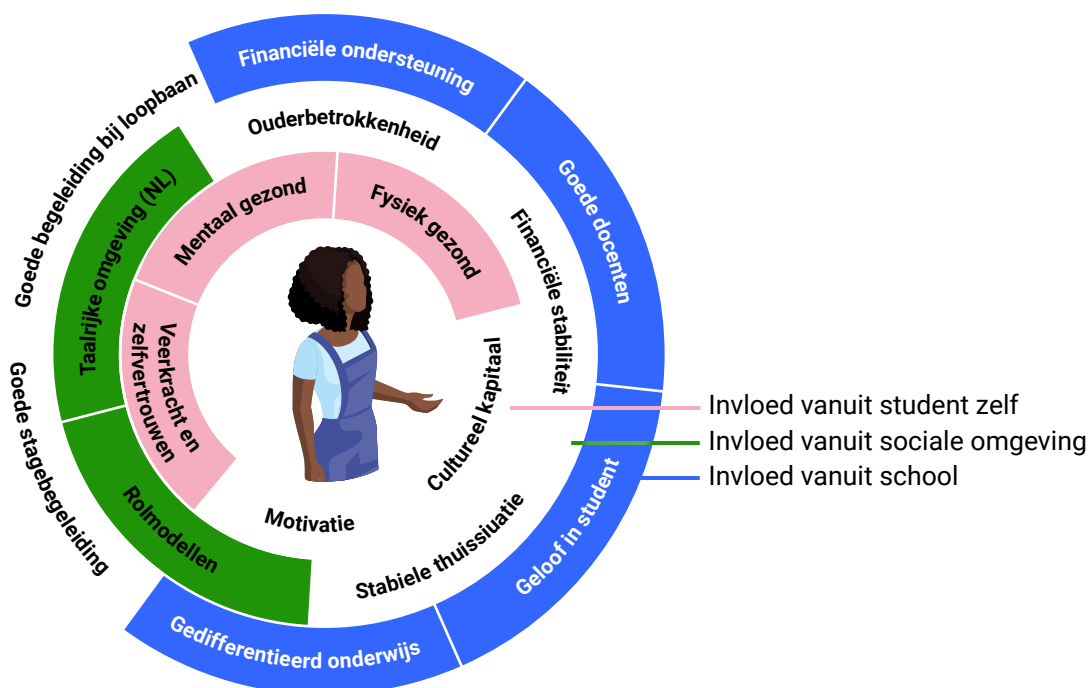

Onderwijsloopbaan

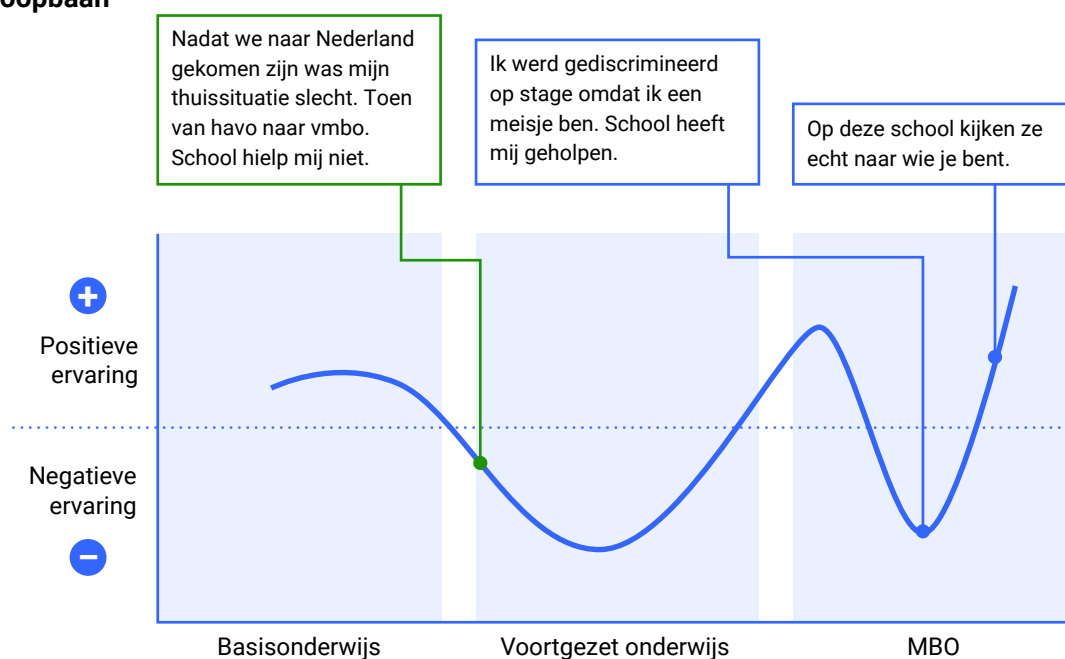

Voorbeeldsituatie 18

Basisschool in Nederland en daarna school in het buitenland gedaan. Thuisituatie was bij terugkomst in Nederland heel slecht. Daardoor had ik weinig motivatie en moest ik vakken opnieuw doen. Slechte ervaring met docenten. Ik heb geen examen gedaan, maar mocht wel naar een andere middelbare school. Het vmbo was onder mijn niveau. Op mbo goede begeleiding gehad, ze kijken echt naar wie je bent. Als meisje gediscrimineerd op mijn stageplek, toen met school besloten weg te gaan. Ik wil doorleren tot niveau 4 en dan een eigen bedrijf starten.

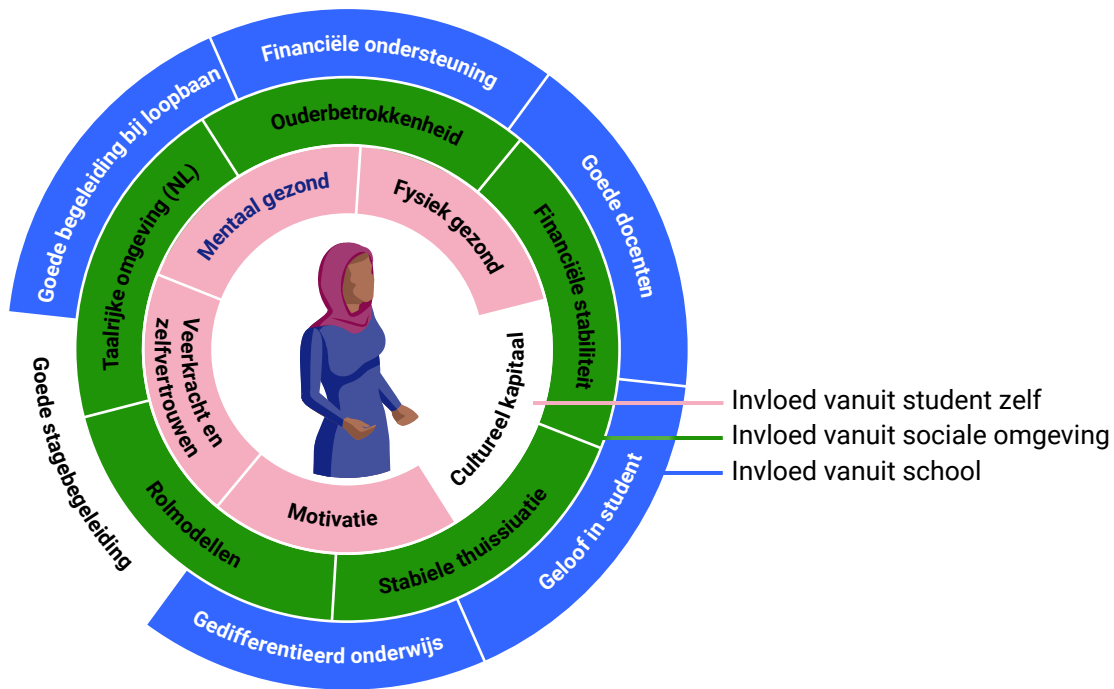

Onderwijsloopbaan

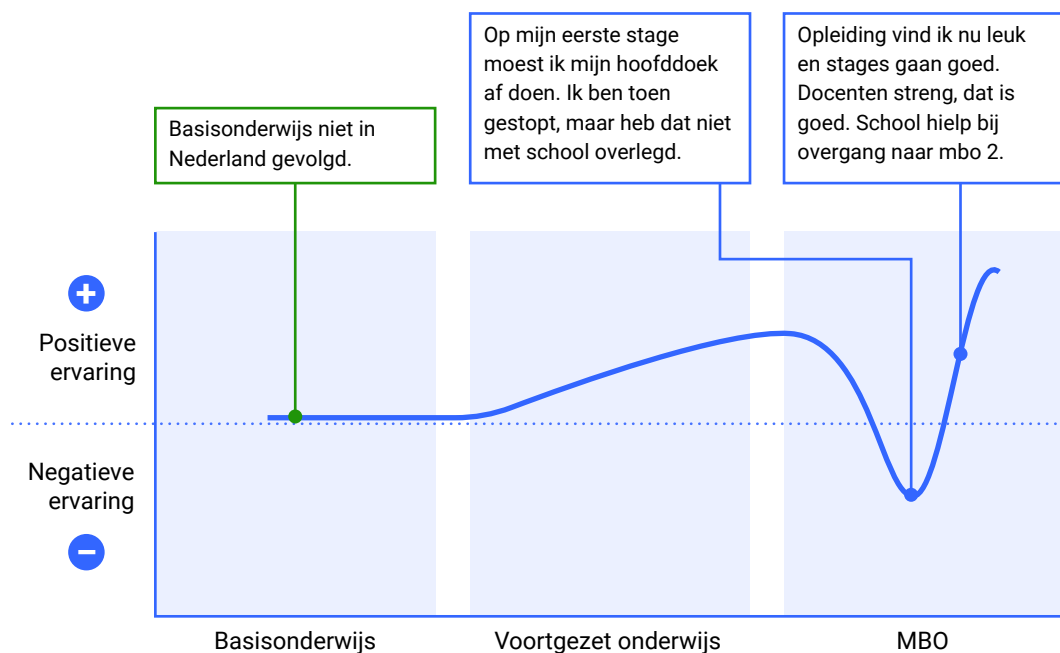

Voorbeeldsituatie 19

Met 15 jaar naar Nederland gekomen. Vrienden waren niet goed voor mij. Eerst entree opleiding gedaan en nu niveau 2. Docenten zijn streng, maar dat is wel goed voor mij om door te werken. School heeft goed bij de overgang van mbo 1 naar 2 geholpen. Bij mijn eerste stage moest ik mijn hoofddoek afdoen in de 2e week. Toen ben ik gestopt, ik heb dit niet gemeld aan school. De 2e stage was wel goed. Toen ik jonger dan 18 was, kreeg ik geen studiefinanciering. Nu wel en het is genoeg om er niet bij te hoeven werken.

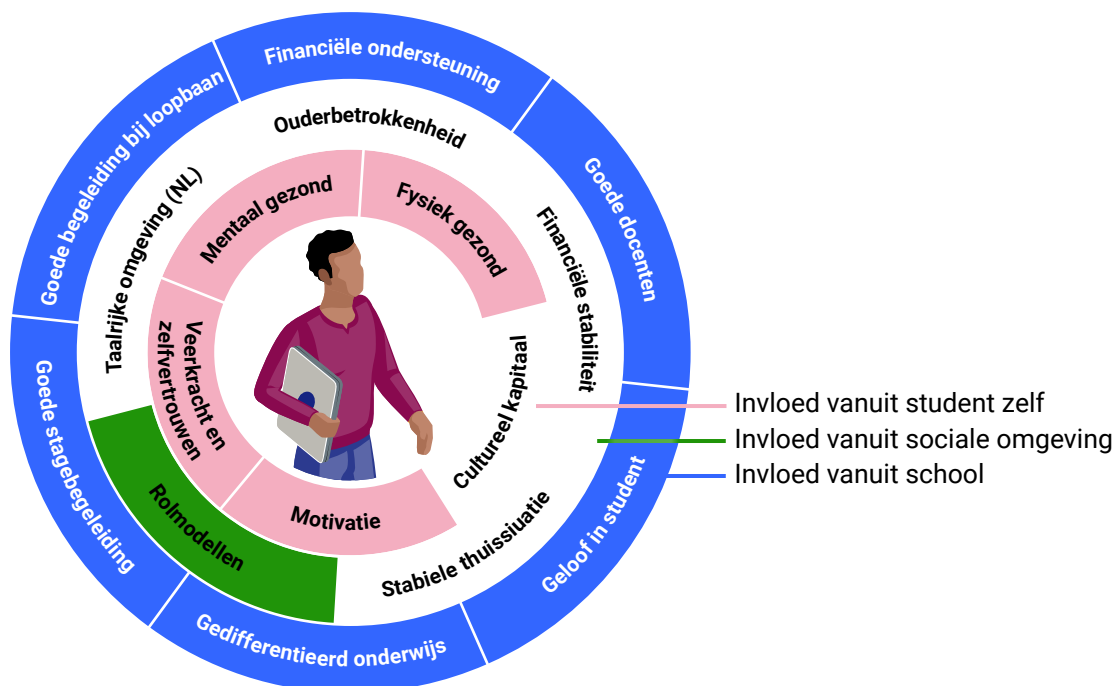

Onderwijsloopbaan

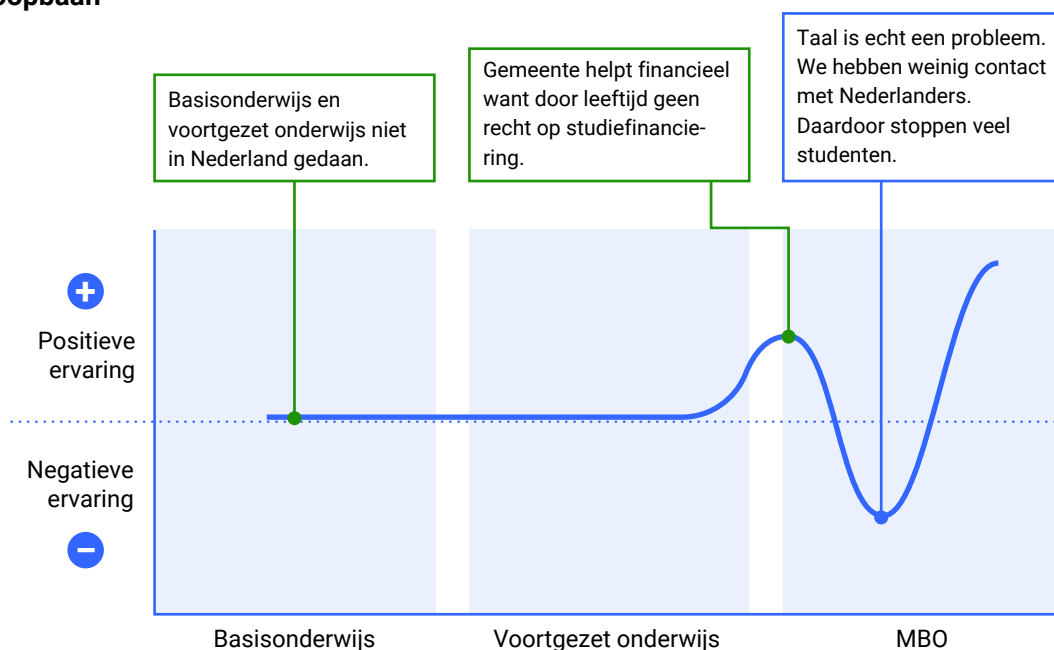

Voorbeeldsituatie 20

Ik doe nu half jaar voorbereiding voor niveau 2. Sinds 5 jaar in Nederland. Gemeente helpt goed met geld, omdat ik ouder ben dan 30 jaar krijg ik geen studiefinanciering. Taal is voor mij een probleem. Communicatie is lastig, want ik heb weinig contact met Nederlanders: in mijn klas zit ik alleen met studenten die uit het buitenland komen. Veel studenten stoppen hierdoor. Op niveau 1 had ik geen leuke stageplek, wel gehaald. Ik wil uiteindelijk niveau 4 halen als mijn gemeente financieel blijft helpen. Bij de opleiding: zou ik minder theorie willen en meer en sneller de praktijk.

Onderwijsloopbaan

Mensfiguren in illustraties: Irina_pro en Mjuschakesa/Shutterstock.com

De volgende pictogrammen die in deze publicatie zijn gebruikt, zijn uitgegeven onder creative commons BY licentie (<https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/us/legalcode>):

'Coaching' / Tomas Knopp / CC BY / noun-coaching-4190192.svg

'effort' / WEBTECHOPS LLP / CC BY / noun-effort-3107700.svg

'Family' / Ranah Pixel Studio / CC BY / noun-family-2977037.svg

'freedom' / Simon Martin / CC BY / noun-freedom-88850.svg

'friends' / Cuputo / CC BY / noun-friends-4464219.svg

'friendship' / Teewara soonton / CC BY / noun-friendship-4023014.svg

'Gender Fluid' / Alvaro Cabrera / CC BY / noun-gender-fluid-3505212.svg

'Home' / lakonicon / CC BY / noun-home-4828681.svg

'neighborhood' / Seona Kim / CC BY / noun-neighborhood-465537.svg

'online internship' / Eucalyp / CC BY / noun-online-internship-4798159.svg

'payment' / Maxim Kulikov / CC BY / noun-payment-1346174.svg

'racism' / Amethyst Studio TH / CC BY / noun-racism-4670331.svg

'savings' / Kiran Shastry / CC BY / noun-savings-3506104.svg

'School' / Andi Nur Abdillah / CC BY / noun-school-4833558.svg

'strength' / Akhil Komath / CC BY / noun-strength-4364457.svg

'talent' / Kamin Ginkaew / CC BY / noun-talent-4328045.svg

'Teacher' / ProSymbols / CC BY / noun-teacher-1971085.svg

'Teacher' / Gan Khoon Lay / CC BY / noun-teacher-974385.svg

'tutor' / Amethyst Studio / CC BY / noun-tutor-4134999.svg

'world' / Bluetip Design / CC BY / noun-world-341296.svg

Meer informatie

Op www.rekenkamer.nl vindt u informatie over de strategie, het werkprogramma en alle gepubliceerde onderzoeken van de Algemene Rekenkamer. Voor meer en/of andere inlichtingen kunt u zich wenden tot voorlichting@rekenkamer.nl.

* Aan de inhoud van deze factsheet kunnen geen rechten worden ontleend.